

Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasında Ortadoğu'ya Yönelik Sovyetler Birliği, Rusya ve Amerikan Politikaları

Hüsamettin İNAÇ

Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
husamettin.inac@dpu.edu.tr

Makale Başvuru Tarihi : 13.08.2023

Makale Kabul Tarihi : 23.09.2023

Makale Yayın Tarihi : 27.10.2023

Makale Türü : Araştırma Makalesi

DOI: 10.5281/zenodo.10045311

Mohammed Rafiq SADA

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
duhanfaruk7@gmail.com

Özet

Anahtar Kelimeler:

Soğuk Savaş,

SSCB,

ABD,

Ortadoğu,

Dış Politika

Siyasi ve coğrafik olarak birçok bilinmezlik içeren Ortadoğu bölgesi yerleşik hayatının ve üretimin beşiği olduğu kadar milletlerin ve devletlerin birbiriyle irtibata geçtiği sosyo-kültürel iletişimin de merkezi olmuştur. Yazının doğuşuna kaynaklık eden bölge tarih boyunca medeniyetlerin inşasında ve dayanışmasında oynadığı rolden mütevellit küresel güç olma iddiasında olan emperyal yapılar tarafından küreselleşme olgusuyla daima ilişkilendirilmiştir. 623 yıl Osmanlı'nın hâkimiyeti altına kalan bölge 1915 yılında Fransa ve Rusya arasında ardından 1916'da Fransa, İngiltere ve Rusya arasında devam eden görüşmelerin ana konusu Ortadoğu'nun paylaşımı olmuştur. Sykes-Picot antlaşmasıyla Osmanlı'nın topraklarını gizli bir biçimde paylaşan İngiltere ve Fransa 1'nci ve 2'nci Dünya Savaşı boyunca bölgede etkisini devam ettirmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen SSCB bölgeye yönelik yayılmacı bir politika izlemiştir. Pearl Harbor Saldırısından sonra izolasyonist politikadan vazgeçen Amerika doğrudan bölgeye müdahil olmaya başlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle bölgenin kaderini belirleyen tek aktör ve faktör ABD ve ABD'nin bölgeye yönelik izlediği politikası olmuştur.

Soviet Union, Russia and American Policies Towards the Middle East During and After the Cold War

Abstract

Keywords:

Cold War,

USSR,

USA,

Middle East,

Foreign Policy

The Middle East region, which contains many political and geographical obscurities, has been the cradle of settled life and production, as well as the center of socio-cultural communication where nations and states come into contact with each other. The region, which was the source of the birth of writing, has always been associated with the phenomenon of globalization by the imperial structures that claim to be a global power due to the role it has played in the construction and solidarity of civilizations throughout history. The region, which was under the rule of the Ottomans for 623 years, was the sharing of the Middle East, which was the main subject of the negotiations between France and Russia in 1915, and then between France, England and Russia in 1916. Britain and France, who secretly shared the lands of the Ottoman Empire with the Sykes-Picot agreement, continued their influence in the region during the 1st and 2nd World Wars. The USSR, which wanted to fill the power vacuum in the region after the Second World War, followed an expansionist policy towards the region. After the Pearl Harbor Attack, America gave up its isolationist policy and started to intervene directly in the region. With the end of the Cold War, the only actor and factor that determined the fate of the region was the USA and its policy towards the region.

GİRİŞ

İngilizler ve Fransızlar tarafından yakın doğu olarak da tarif edilen Ortadoğu, üç semavi dinin beşiği olmasına rağmen, 1400 yıldır İslam'ın etkisi altında kalmıştır. Bölgede Arapların, Türklerin ve Farsların baskın etnik gruplar olduğu dikkate alındığında İslam'ın hâlihazır etkisini gelecekte de devam ettireceği görülmektedir. Tarih boyunca hâkimiyet mücadelesi ekseninde medeniyetlerin çatışmasında ve uzlaşmasında etkin rol oynayan Ortadoğu, Batı ile Doğu arasında kültürel bir köprü görevini görmüştür.

Dünya politikası ve uluslararası sistemi yakından ilgilendiren bölge dünya düzeninin yıkılışında ve inşasında da domino etkisi yapmaktadır. Buradan hareketle Afro-Avrasya kıtalararasında ulaşım ve iletişim kavşağı vazifesi gören bölge bu kıtalarda cereyan etmiş ve edecek olan gelişmelerden nasibini almış ve almaya devam edecektir (Huntington, 2019: 16-25). Nitekim Haziran 1914'te Avusturya Veliht Prensi'nin bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle başlayan Birinci Dünya Savaşı, Avusturya Macaristan, Rusya ve Osmanlı gibi geleneksel imparatorlukların da sonu olmuştur.

Ayrıca 1919 tarihli Versailles antlaşmasının dışlayıcı ve cezalandırıcı ruhu ve idealizmin sembolü olan Milliyetler Cemiyeti, ne 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalıma ne de Hitler'in önderliğindeki Almanya'nın revizyonist politikalarına mâni olmuştur (Kissinger, 2016: 90-100). Dolayısıyla 25 milyon insanın hayatını kaybetmesinin yanı sıra sosyo-ekonomik ve psikolojik sorunlara yol açan Birinci Dünya Savaşı, Vestfalya antlaşmalar düzenin getirdiği ilkeli siyasal sisteminin neticesi olan Güç Dengesini ve Avrupa Uyumu gibi mekanizmaları koruyamadığı gibi, taktik üstünlük kabiliyetlerini kayıp ettiği aktörleri daha da saldırganlaştırmıştır. Öte yandan yeni dünya düzenin inşası mevzusunu gündeme taşımakla yeni kavramların, teorilerin ve ideolojilerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Yaşamsal çıkarların yelpazesini genişlettiği gibi jeopolitik ve jeoekonomik stratejilerin değişmesine de yol açarak eski dünya düzenin güç dengesi ve egemenlik ilkelerine zarar vermekle beraber hatalardan ders almayarak İkinci Dünya Savaşına da kapı aralamıştır. 1939-1945 arasında devam eden İkinci Dünya Savaşına devletler "Mihver Devletler" ve "Müttefik Devletler" şeklinde girmişlerdir. Ancak savaş sonrası %65'i sivil %33'ü asker olmak üzere toplam 65 milyondan fazla insanın ölümüne yol açmıştır. Dolayısıyla savaştan sonra devletlerin maddi ve psikolojik kapasitesi tükenme noktasına gelmiştir (CNN, 2022).

Üç büyük müttefik devlet savaş sonrası yeni dünya düzenin inşasının şartlarını konuşmak ve savaşı sonlandırmak üzere görüşmelere başlamıştır. Nitekim 9 Ekim 1944'te Churchill Moskova'yı ziyaret ederek Stalin ile Balkan sorununu çözmek üzere etnik temelli "Yüzdeler Antlaşmasında" (percentage agreement) anlaştılar. Ardından 4-11 Şubat 1945'te Stalin, Churchill ve Roosevelt Yalta Konferansında 1945 Temmuz ayında Postdam Konferansında bir araya gelerek mevcut sorunları sonlandırmanın yanı sıra yeni dünya düzenin ekonomik ve siyasi alt yapısının temellerini atmak için birçok uğraş vermiştir. Özetleyecek olursak İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupalı devletler Avrupa kıtasındaki eski prestijini kaybettikleri gibi, uluslararası sistemde ikincil birer aktör haline dönüşmüşlerdir (Oran 2013: 471). Kurulacak olan yeni sistemde iki rakip devlet olarak başat rol oynayan SSCB ve ABD, birincil aktör olarak ortaya çıkmıştır. Üzerine güneş batmayan ve sömürgecilikle dünyaya nam salan Büyük Britanya İmparatorluğunun sömürgeleştirmiş olduğu devletler birer birer bağımsızlık yolunda adımları atmaya yönelmiştir (İnaç 2004: 49). Self Determinasyon ilkesi bağlamında üçüncü dünya olarak adlandırılan yeni bir dünya ortaya çıkarken 19 yüzyılın kolonyalizm ideolojisi de tarihin tozlu raflarına kaldırılmıştır.

1. Ortadoğu Coğrafyası Kavramı ve Jeopolitik Kuramlar

19. yüzyılda Asya'daki hegemonik rekabet mücadelesi "Büyük Oyun" (The Great Game) Ortadoğu'nun geniş tanımlaması kapsamında olan Afganistan merkezli Çarlık Rusya'sı ile İngiltere arasında devam etmiştir. Büyük Britanya ve Çarlık Rusya arasında devam eden rekabet mücadelesi sonlandırılan ve nüfuz alanlarını belirleyen 1907 tarihli Antantın imzalanmasından önce siyasi ve askeri uzmanlar bundan sonra kimin dünya düzeninde nasıl egemen olacağı ve stratejik üstünlük sağlama konusuna hele kafa yormuşlardır. Konuyla ilgili çalışma yürüten uzmanlar stratejik çekim merkezlerin tespit etme hususunda bir takım jeopolitik kuramları ortaya koymuşlardır. Nitekim 1907 tarihli Britanya ve Rusya Antantından üç yıl önce 1904'te İngiliz Coğrafyacı Halford John Mackinder "Tarihin Coğrafi Eksenini" başlıklı bir konferansı vermiştir. Kara Hâkimiyet Teorisi olarak da bilenen Mackinder'in ortaya attığı jeopolitik kuram Afrika, Asya ve Avrupa (Afro-Avrasya) kıtalarını

“Dünya Adası” olarak isimlendirilerek jeopolitik bakımından dünyanın stratejik ağırlık esasi merkezinin Afro-Avrasya bölgesinin olduğunu ileri sürmüştür.

Ural Dağlarıyla kesilen Doğu Sibirya ve Volga havzası arasında uzanan büyük ovayı Kalpgâhı (Heartland) olarak tanımladı. Kalpgâhın yanı başındaki çevre ülkeleri olan Avusturya, Osmanlı Devleti, Almanya, Hindistan ve Çin’i “İç Hilal” (Inner Crescent) veya Kenar Kuşak olarak nitelendirmiştir. İç Hilalin dışında kalan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Avusturalya, Kanda, Japonya ve Güney Afrika’yı kapsayan devletleri kendi zihinsel dünyasında tasavvur ettiği üçüncü kutucuğa koyarak “Dış Hilal” (Outer Crescent) olarak tanımlamıştır (Oran 2013: 561-563). Özetleyecek olursak Mackinder’in ortaya attığı hâkimiyet teorisiyle aslında şunu ifade etmek istiyordu Avrupa’nın doğusuna hâkim olan güç merkez bölgesi olan Kalpgâhı denetleme etkisine de sahip olur. Kalpgâha egemen olan kuvvet dünya adasını denetleyip idare etme gücünü de elde etmiş olur. Aynı şekilde dünya adasına hâkim olan aktör, dünyanın tümünü denetleme gücüne de kavuşmuş olacaktır. Buradan hareketle egemenlik kavramının güvenliğin sağlanmasıyla ve varlığını kabul ettirip sürdürülebilmesiyle yakından alakalı bir mevzu olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna ilaveten güvenlik de mevcut ve olası tüm tehditlerin ortadan kaldırılmasıyla meydana gelip varlığını hissettiren bir olgudur. Dolayısıyla yaptığımız şu tespit naçizane kanaatimizce pek yerinde olur. Doğu Avrupa’ya egemen olan güç Kalpgâhında bulunan ülkeleri tehdit eder. Heartland bölgesine egemen olan aktör, dünya adasını ve dünya adasına hâkim olan bir aktör ise tüm dünyayı tehdit edecek güç haline gelir ki buna da kara tehdit teorisi diyebilmek mümkündür. Nitekim Mackinder’in Kara Hâkimiyet Teorisi menşe ülke olan İngiltere’den daha çok tehdit olarak gördüğü Almanya’da yankı bulmuştur.

Öte yandan Mackinder’in Teorisi Alman generali olan Karl Haushofer tarafından geliştirilerek Nazi Almanya’sında Yaşam Alanı (Lebensraum) politik fikir biçiminde tezahür etmiştir. İngiliz jeopolitikçi olan Mackinder’in teorisini Amerika’da geliştirip ve ulusal çıkarlar bağlamında revize eden isim Nicolas Spykman olmuştur. Öncelikle Amerikalı siyaset bilimcisi olan Spykman Mackinder’in üç sütun üzerine inşa edilmiş olan teorisini iki ayak üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Müstakbel sınai ve demografik büyüme parametrelerini esas alan Spykman, Brzezinski’nin Büyük Satranç Tahtası adlı eserinde Avrasya Balkanları olarak tarif ettiği Orta Asya bölgesinin kalpgâhını küresel gücün stratejik ağırlık merkezi bağlamında Körfez bölgesinden başlayıp Hindistan etrafından uzanan coğrafyayı Kenar Kuşak olarak tanımlamıştır (Yıldırım, 2018: 9-20). Dolayısıyla Spykman’a göre Kenar Kuşağı denetleyen bir devlet, Avrasya’ya hükmeder ve Avrasya’ya egemen olan dünyayı denetler. ABD’nin dış politikasında stratejik hamlelere rehberlik eden Spykman teorisi ve İngiliz stratejisini belirleyen Mackinder’in teorisinin ortak noktası ve ardında yatan etken kendine yönelik tehdit edici ve potansiyel rakip güç ile baş edebilme tek süper güç olma gayesi yatmaktadır (Brzezinski, 2018: 190-209). Yukarıda anlattıklarımızın ışığında ifade etmek gerekir ki ihtiyaçlar, amaçlar ve öncelikler değiştiğinde jeopolitik ve jeo-ekonomik stratejiler ister istemez değişmeye maruz kalmaktadır.

Başka bir deyişle hâkimiyet mücadelesinde jeopolitik kuram tehdit edici veya potansiyel rakip aktörün stratejik ağırlık merkezini ele geçirmeyi öncelemektedir. Daha önce de zikir ettiğimiz gibi İngilizler ve Fransızların “Yakın Doğu” olarak tarif ettiği Ortadoğu kavramını ilk kez Amerikalı bir Amiral Alfred Thayer Mahan 1902’de, “Middle East” şeklinde ifade etmiştir. Amiral Alfred kavramı Suudi Arabistan ile Hindistan arasında bölgeyi tanımlamak için kullanmıştır. Bu bağlamda iki tanımda da görüldüğü üzere Ortadoğu kavramı coğrafi bir tanımlamadan daha çok batı merkezli ve siyasi saikları olan bir tanımdır. Tarihin her döneminde dünyanın dikkatini üzerine toplayıp celbeden Ortadoğu coğrafyasının tanımlaması oldukça tartışmalı bir konu olmakla birlikte kavramın kullanımı İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde yaygınlık kazanmıştır. Ortadoğu uzmanları bölgeyi coğrafik olarak dar ve geniş anlam biçiminde iki farklı şekilde tanımlamışlardır. Ortadoğu geniş anlamda Batı’da Fas, Libya, Tunus, Cezayir, Somali, Sudan Etiyopya ve Mısır’dan başlayarak Doğu’da Umman Körfezine kadar uzanıp Bahreyn, Kuveyt, Irak, Katar Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Umman’ı da içine almaktadır. Kuzey’de Türkiye’yi içine alacak şekilde Kafkasya, İran, Afganistan, Orta Asya Türki-Cumhuriyetleri ve Pakistan’ı Güney’de Suudi Arabistan’dan Yemen’e uzanan Arap Yarımadasını çevreleyip ortada Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail’in yer aldığı bölge Ortadoğu’dur. Dar anlamda ise Batı’da Mısır güney ve güneybatısında Kızıl Deniz, güneyinde Yemen ve Aden Körfezi, güneydoğusunda Umman Körfezi, kuzeyde Türkiye ve kuzeydoğusunda İran’ın yer aldığı bölge Ortadoğu’dur (Arı, 2005: 2-15). Öte yandan din ve düşünce, bilim ve kültürün aynı zamanda medeniyetlerin kurucu ve dönüştürücü kimlik kabiliyeti ve yeraltı enerji kaynakları bakımından dünyada ispatlanmış petrol rezervlerin %75,6’sı, yine dünyada ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin %38’inin Ortadoğu’da olması, bölgeyi jeo-ekonomik açıdan uluslararası sistemin vazgeçilmez bir unsur haline getirmiştir.

Aynı zamanda bölgenin dünya ticaret ve ulaşım yollarının kavşak noktasında olması hasebiyle, Ortadoğu iletişim ve etkileşim ekseninde sosyo-kültürel üs vazifesini icra etmektedir. Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından Orta Asya ziyareti sırasında 2013'te dünya kamuoyuna "Bir Kuşak Bir Yol" (One Belt One Road) projesi olarak duyurulan ve şimdiki ismi Kuşak Yol Projesinin kara ve deniz güzergâhlarının tam merkezinde Ortadoğu yer almaktadır. Aynı zamanda Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı, Hürmüz Boğazı, Babül-Mendep Boğazı gibi boğazların yanı sıra Süveyş Kanalı, Dicle, Fırat ve Nil gibi nehirlerle de bu proje ev sahipliği yapmaktadır. Kısacası Akdeniz, Arap Denizi, Hint Okyanusu, Hazar Denizi ve Kızıl Denizin tam ortasında yer alan Ortadoğu, uluslararası düzende işbirliği ve ortaklığı başaramayan ve küresel güç olma peşinde koşan rakip devletlerin asla vazgeçmek istemediği bir coğrafyadır.

Ne var ki Ortadoğu peşini bırakmayan tüm hegemonik güçlerin ihtiras dolu emperyalist rüyaları bin bir pişmanlığa dönüştürme kuvvetine ve kabiliyetine de sahip bir coğrafyadır. Eğer coğrafya kader ise jeo-ekonomik, jeo-politik ve jeo-stratejik üstünlük gibi imkânları içinde barındırmasına rağmen Ortadoğu, tarih boyunca zorlu ve çetin bir arena olmuştur. Modern Batı medeniyetin yeniden doğuşunda, kimlik inşasında, kültür ihracında ve ekonomik kalkınmasında azımsanmayacak derecede belirleyici olan Ortadoğu, İngiltere'nin bölgeden çekilmesinden sonra ne yazık ki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında sıkışıp kalmıştır. Amerika ve Rusya bölgeye yönelik izlediği politikalar neticesinde bölge ülkeleri 21.yüzyılda Türkiye ve İran hariç uluslaşma süreci tamamlayamadığı gibi terör, sınır, su, meşruiyet ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi sorunlarla boğuşmaktadırlar.

2. Soğuk Savaş Zemin Hazırlayan Nedenler

Soğuk Savaş kavramı (The Cold War) her ne kadar ilk kez Amerikalı devlet adamı Bernard Baruch tarafından 1947 yılında kullanılmış olsa da kimi yazarlar Soğuk Savaşın Churchill'in 1946'deki "Demir Perde" konuşmasıyla başladığını ileri sürmektedir. Kimi yazarlar ise 12 Mart 1947 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman'ın doktrinleşen ABD Kongresinde yaptığı konuşmada dünyaya ilk defa iki ideolojik tutum arasında bölünmenin keskinleştiğini ileri sürerek, İkinci Dünya Savaşından sonra kurulmuş olan işbirliğinin peyderpey ortadan kalktığını ifade etmekle Soğuk Savaşın başladığının altını çizmiştir. Peki, Soğuk Savaş öncesi dönemde veya İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde neler yaşandı da sıcak savaşı önleyip SSCB'nin dağılmasına kadar devam eden Soğuk Savaşa zemin hazırlandı? Öncelikle Soğuk Savaş şekillendiren parametrelere baktığımızda yaşanan maddi ve manevi kayıplar açısından İkinci Dünya Savaşı tam anlamıyla bir dünya savaşı olmuştur. Altı yıl devam eden İkinci Dünya Savaşından sonra tabiri caizse savaştan etkilenmeyen ülke nerede ise bulmak imkânsızdır (Oran 2013: 535-537).

Günümüz sosyo-politik konjonktüründe yenedünya düzeninin inşası ve küresel barışın tesisi tek evrensel arzu olarak gün yüzüne çıkmıştır. Nitekim Soğuk Savaşın sona ermesine kadar mahalli savaşlar ve büyük devletlerarasındaki erili ufaklı çatışmalar hariç hiç kimsenin üçüncü bir dünya savaşına dâhil olma gücü kalmamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra milletlerarası politik yapısının değişmesiyle birlikte doldurulması elzem olan bir güç boşluğu da ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu güç boşluğu 1917 Bolşevik devriminden İkinci Dünya Savaşına kadar çekingen bir politika izleyen ve teknoloji konusunda belli bir ivme kazanan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve İkinci Dünya Savaş sonrası Monroe Doktrinini terk eden Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliğinin savaşın sonunda iki süper güç (Super Power) olarak sivrilmesi dünya politikasında ikili bir yapı meydana getirmiştir. Öte yandan savaş öncesi dünya politikasıyla Avrupa politikası kastedilirken, savaş sonrası milletlerarası politik alanda bir genişleme ve adeta bir eksen kayması yaşanmıştır. Savaş öncesi ve sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin sayısı artıkça üçüncü bir dünya oluşumu da netlik kazanmıştır. Savaştan galip çıkan Avrupalı devletler ekonomik olarak ABD yardımlarına muhtaç hale gelmiştir. Sovyet Birliği 1944-1945'te Almanya işgalinden kurtarma gerekçesiyle girdiği Polonya, Çekoslovakya, Romanya Macaristan ve Bulgaristan'da Sovyet yanlısı Komünist rejimleri iktidara taşıma faaliyetlerine girişmiştir.

Diğer yandan geleneksel Rusya politikasının temel stratejik hedeflerinden biri olan sıcak sulara inmek için Türkiye, İran ve Yunanistan başta olmak üzere Doğu Akdeniz, Basra Körfezi ve Hint Okyanusuna inmek için türlü türlü oyunlara girişmiştir. 12 Eylül 1945'te Japonya'nın teslim olmasıyla savaş sona ererken İngiltere ve Amerika Birleşik Devletler 1942 yılında İran ile yaptığı ittifak antlaşmanın gereği olarak İran'dan askeri birliklerini geri çekerken Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin taraf olduğu antlaşmanın gereğini yerine getirmemekle kalmamıştır. Aynı zamanda Cafer Pişaveri isimli bir komünist önderliğinde İran Azerbaycan'da bir ayaklanma çıkartıp ve bu ayaklanmanın neticesinde 1945'te Muhtar Azerbaycan Cumhuriyetini ilan ettirmiştir. Diğer yandan İran'ın Güneyinde de bağımsız bir Kürt devleti olan Mehabad Cumhuriyetini

kurdurtmuştur. Sovyetler Birliği İran'dan askeri birliklerini geri çekmek için Kuzeydeki petrolünün birlikte işletilmesi ve %51 hissesini SSCB'ye vermek şartıyla 1946'da yeni bir antlaşma imzalama yoluna gitmiştir. Ancak İran Meclisi ve kamuoyu Sovyet Birliğinin bu teklifini geri çevirmiştir (Armaoğlu, 2014: 377-379).

Amerika Birleşik Devletleri açısından bakıldığında ABD İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş öncesi bu ara dönemi dünyada tek süper güç olmanın temellerin atıldığı bir zaman dilimi olarak değerlendirmiştir. Nitekim savaş sonrası uluslararası sistem askeri, ekonomik ve siyasal bakımından tanınmayacak derecede değişime uğramıştır. Amerika savaş sonrası yeni dünya düzenin inşası hususunu yukarıda zikir ettiğimiz bu üç parametre çerçevesinde ele almıştır. Yeni uluslararası düzenin siyasî ayağını yeniden yapılandırmak için 1945'te ulus devletleri Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında toplamaya çalışarak hem kuruma evrenselliği kazandırma peşindeydi ve hem de siyasî nüfuzunu gittikçe artırmayı amaçlamaktaydı. Birleşmiş Milletlerin (BM) Genel Kurulunda her ne kadar durum ABD'nin lehine olsa da kararları oybirliği ilkesine göre alan ve veto mekanizmasının işlendiği Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyi (BMGK) baştan aşağı büyük devletlerin egemenliği altında kalmıştır. Güvenlik Konseyindeki bu durum 1945'te imzalanan Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile hukuken hiç bağdaşmamaktadır. Amerika yeni dünya düzenin ekonomik sistemi 1870'ten 1930'e kadar altın esasına dayalı ödemeler düzeninin yerine "Bretton Woods" sistemini devreye sokarak kendi ekonomik gücünü kurulacak olan dünya ekonomik sistemine yansıtmaya hedeflemiştir. Diğer yandan genel olarak tüm dünyada özellikle de Avrupa'da ekonomik istikrarı sağlamak için Uluslararası Para Fonu kurmayı başarmıştır.

İkinci bir adım olarak da 1945'te yeniden yapılanma ve kalkınma bankası adı altında Dünya Bankası mütemmim cüz kabilinden kurulmuştur. Askeri bakımından Amerika Birleşik Devletleri her ne kadar savaş sonrası SSCB ile askeri işbirliği yaptıysa da, SSCB'nin yayılmacı siyaseti ABD'yi askeri açıdan önlem almaya teşvik etmiştir. Ancak şurası inkâr edilmez bir gerçektir ki Faşist Nazi Almanya'sını dize getiren Batı Avrupa devletleri değil, aksine Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri olmuştur (Oran 2013: 480-484). Özetlemek gerekirse iki kutuplu dünya düzeninde ve Soğuk Savaşını şekillendirme noktasında etkili olan faktörler şöyle sıralanabilir. SSCB'nin Doğu Avrupa'daki etki alanının saptaması hususunda Churchill ve Stalin'in üzerinde mutabakata vardığı Yüzdeler Antlaşmasının hayata geçirilmesi, en önemli husustur. SSCB'nin etki alanından batılı devletleri çıkarma arzusu ve Almanya'nın birleşmesini engelleyerek Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Federal Alman Cumhuriyeti gibi ikili bir yapının ortaya çıkmasında kilit rol oynayan Berlin Buhranı bu faktörler arasında yer almaktadır. Buna ilaveten nükleer silahların denetimi konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve en son SSCB'nin komünizmi yayıma çabaları olarak nitelendirmek mümkündür. 1947'de netlik kazanıp 1950'lerde iyice kızışan Soğuk Savaş, Doğu ve Batı Blok bağlamında dünyayı ikiye ayıracak biçimde jeopolitik eksen üzerine tanımlanmış olsa da aslında birbirine benzemez iki farklı dünya görüşünün ürünü olan ideolojilerin birbirine olan soğuk bakışından ibarettir.

Sosyalizm Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin başı çektiği Doğu Blok'unda hâkim ideoloji konumunda iken, kapitalizm Amerika Birleşik Devletlerinin önderlik ettiği Batı Blok'unda hâkim hale geldi. Birbirinden farklı sosyo-ekonomik ve siyasal düzeni muhafaza altına alma hedefi güden görüş uyumsuzluğu, çıkarlar çatışmasına da yol açarak safları sıkılaştırma ve polarizasyona imkân verdi. Soğuk Savaş döneminde yaşanan bu ideolojik rekabet, zihnin sınırlarını zorladığı gibi savaş şeklini de değiştirmiştir ve savaşın yapıldığı alanı da kara, deniz ve havadan uzaya taşımıştır. Uluslararası düzenin tekeline eline geçirme arzusunda olan SSCB ve ABD, her ne kadar Soğuk Savaş boyunca sıcak çatışmaya girmemişlerse de silahlanma yarışını da elden bırakmamışlardır. Aynı zamanda ekonomik ambargolar ve istihbarata dayalı propaganda yoluyla birbirleri yıpratırken silah sanayiine yaptığı harcamalarla da dünyada yaşanan ekonomik bunalımlarına ve askeri darbelerine olanak sağlamıştır. Sonuç olarak Soğuk Savaş boyunca devam eden ideolojik rekabet, artık bir jeopolitik rekabet olarak dışarıya yansımaktadır.

3. Soğuk Savaş Alevlendiren Gelişmeler

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) dünya geneline komünizm ideolojisini yayma politikası ekseninde -Batista'nın devrilmesiyle sonuçlanan- Küba Devrimine, -Çin'in efsanevi lider Mao Zedong önderliğinde başlayan 1949 Çin Halk Cumhuriyetinin (ÇHC) bağımsızlık ilanı ile sonuçlanan- Çin devrimine ve Kuzey Kore devrimine verdiği destek, Soğuk Savaş kızıştıran en önemli unsurlar arasında yer almıştır. Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1947'de Avrupa'nın ekonomik olarak kalkınmasını ön gören Marshall Planı, SSCB'yi Kominform konusunda adım atmaya teşvik etmiştir. Çekoslovakya, Polonya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Fransız ve İtalya komünist parti liderleri de içine alan Kominform, Marshall Planı'nı emperyalizmin bir aracı olarak tanımlayarak karşıt bir hamle ve istikbal vadeden bir alternatif olarak ortaya atılmıştır (İnaç

2018: 311). Öte yandan Moskova merkezli sosyalist ülkeler arasında ekonomik işbirliği öngören uluslararası örgütü olan COMECON'un 1949 tarihinde inşa edilmesi Bloklar arasında ilişkileri gerginleştiren başka bir faktör olmuştur. NATO saldırılarına karşı SSCB başta olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerinin koruma görevini üstlenen ve 1955 tarihinde Doğu Blokunun savunma paktı olarak ihdas edilen Varşova Paktının hayata geçirilmesi, Soğuk Savaşı alevlendirmiştir. Buna ilaveten SSCB'nin Paktın şemsiyesi altında üye ülkelerle ilişkiyi daha da güçlendirmek için ikili yardım antlaşmaları yapma cihetine gitmesi, Soğuk Savaşın kızışmasında önemli rol oynamış başka bir etkidir.

İleride savaşı ABD lehine dönüştüren ve Soğuk Savaşın alevlenmesinde diğer bir kilit unsur, Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkması olmuştur. Aynı şekilde Çekoslovakya Prag Baharı denilen olaylar üzerinden ve Macaristan'da Sovyet Birliği yanlısı yönetimi istemeyenlerin tetiklediği liberal hareketler neticesinde Sovyet ordusu tarafından 2500 Macar vatandaşın ölümüne yol açması nedeniyle SSCB'ye karşı haklı tepkilerin artması diğer önemli bir etkidir (Armaoğlu 2014: 404-432). ABD'nin başı çektiği Batı Blokunda yaşanan gelişmelere bakıldığında 1946'da Truman Doktriniyle başlayan süreç, savaştan sonra ekonomik çöküşü yaşayan Avrupa'nın ekonomik kalkınmasında büyük payı olan ve 1948'de Amerikan Başkanı Truman tarafından imzalan Marshall Planı ile devam etmiştir. Batı Blokunda yer alan Avrupalı devletler olası Sovyet tehditlerden ve tehlikelerden kendini korumak için 1948'de Batı Avrupa Birliğini kurmuşlardır. Birliğin asıl önemi İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyet tehditlerine ve yayılmacı politikalarına atılmış ilk askeri adım olmuştur. Batı Blokunda yaşanan diğer bir gelişme ise Amerika Sovyetler Birliğinin etki alanını genişlemesine ve komünizmin yayılmacı faaliyetlerine dur demek için 1949'de Kuzey Atlantik İttifakı (North Atlantic Treaty Organization) NATO'yu inşa etmiştir.

Soğuk Savaşı derinleştiren diğer bir neden ise ABD Başkanı Amerika ulusal güvenliğe ilişkin konularda bölgesel ve diğer ortak antlaşmalara katılım konusunda etkilendiren ve karşılıklı yardımlaşmayı öngören 1948 tarihli Vandenberg Kararı olmuştur (İnaç 2021: 39-44). Avrupa merkezli diğer bir gelişme ise İngiltere, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, İrlanda, Norveç, İsveç, Danimarka ve Lüksemburg gibi ülkelerin üye olduğu ve Avrupalı ülkeler arasında daha sıkı bir ekonomik ilişkileri amacı taşıyan Avrupa Konseyi 1949'de kurulmuş olmasıdır. Aynı şekilde Fransa'nın Eski Dışişleri Bakanı Robert Schuman Milletler Cemiyetinin eski genel sekreteri olan Jean Monnet'nin tasarısından esinlenerek adıyla müsemma olan Schuman planı ortaya atarak Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda İtalya ve Lüksemburg'un da kurucu üye olduğu 1951 tarihli Avrupa Kömür Çelik Topluluğunu (AKÇT) kurulmuştur (İnaç 2007: 11). Asıl hedef ekonomik alanda birleşerek başta Fransa ve Almanya gibi hasım devletlerin sahip olduğu kapasiteleri, savaşmak yerine dostluğu inşa etmek için kullanmalarını sağlamak ve sorunları barışçıl yollarla çözmek olmuştur (Mengiler 2013: 15-22). Öte yandan Birleşik Avrupa rüyasını hayata geçirmek için sınai üretimin en temel ihtiyaç duyduğu hammaddesi olan kömür ve çelik vesilesiyle beyaz bir sayfa açarak Avrupa bütünleşmesini hayata geçirmek ve nihayetinde Avrupa Birliğini (AB) kurmak olmuştur.

4. Soğuk Savaşı Döneminde SSCB-ABD Ortadoğu Politikası

İkinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu'da ilk önce 1918 yılında Yemen, ardından 1922'de Mısır ve müteakiben Suudi Arabistan 1926'da, Irak 1932'de, Lübnan 1945'te, Suriye ve Ürdün 1946'da bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bağımsızlıklarını henüz kazanan bu yedi ülke 22 Mart 1945 tarihinde bir araya gelerek Arap Birliği Paktına imza atmışlardır. Haddizatında bu ülkeler 1916 tarihinde Fransa ve Rusya'nın paylaşım planında da ismi geçen aktörlerdir (Oran 2013: 616-617) . Diğer yandan Aralık 1915'te İngiltere'nin Necd Emiri İbni Suud ile imzaladığı antlaşmayla Kuveyt hariç Basra Körfezinin güney kıyılarındaki ve Necd toprakları üzerinde Emir'in egemenliği tanımıştır. Ne var ki Osmanlıya karşı İngiltere direktiflerin doğrultusunda Arap ayaklanmalarını organize eden Şerif Hüseyin'e de bu topraklar tevdi edilmiştir. Dolayısıyla 1916'da Sykes-Picot antlaşmasıyla gizli bir şekilde Ortadoğu topraklarını aralarında paylaşan İngiltere ve Fransa, bölge ülkeleri manda rejimiyle yönetmek ve Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmak için gerekçeler de üretmekten imtina etmemişlerdir. Söz konusu gerekçeler, 1918'de yayınlana ortak deklarasyonla dünya kamuoyuyla paylaşılmış ve uzun zamandır Türklerin zulmüne maruz kalan bu coğrafyanın mutlak anlamda özgürleştirileceği duyurulmuştur.

Ancak Çarlık Rusya'sında 1917 yılında meydana gelen Bolşevik Devrimi neticesinde Çarlık diplomasinin bütün gizli belgeleri deşifre etmesi, Arapları kolayca atlatamayacakları bir şaşkınlığa ve aldatılmışlık duygusuna gark etmiştir (Armaoğlu, 2014: 119-179). Dolayısıyla 17 yüzyıla kadar Ortadoğu Jeopolitiği Avrupa karşısında zaferler üstüne zaferler kazanan Osmanlı tarafından pekiştirilirken 19 yüzyıldan itibaren sanayi devriminin de etkisiyle İkinci Dünya Savaşının öncesine kadar İngiliz ve Fransız manda rejimi bölgede hâkim unsur olarak

kalmıştır. Hitler Almanya'nın başına geçmesiyle beraber Hint Baharat Yolunu kontrol altına almak için Mısır üzerine saldırıya geçmiştir. Zira Afroavasya kıtasının kesişim merkezi noktasında yer alan Ortadoğu, bulunduğu jeopolitik konum itibarıyla sürekli bir biçimde dış güçlerin etkisi altına kalmıştır. Buradan hareketle Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı Bloku arasında en tartışmalı bölgelerinden biri şüphesiz Ortadoğu coğrafyası olmuştur.

Nitekim Soğuk Savaşın Ortadoğu bölgesindeki etkisi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) bölgeye yönelik politikalarına da yansımaları açıkça görülmektedir (Davutoğlu, 2004: 129-142). Bölgeye yönelik SSCB ve ABD'nin izlediği politikasına değinmeden önce bir hususun altını çizmekte fayda vardır. Soğuk Savaş boyunca ne orta büyüklükteki devletlerin ne de bağımsızlığı kazanan küçük devletlerin tek başına bağımsız hareket etme gibi seçeneği olmadığı için bu aktörler bloklarla kurduğu ittifak halinde hareket etmişlerdir. Aynı şekilde kendini hiçbir güç bloğun dışında veya içinde adanmayan Bağlantısızlar Hareketi oluşturan devletler, bu revizyonist ve reddiyeci tutumlarına rağmen, iki bloğun takip ettiği politikalarından tamamen azade kalamamışlardır. Öncelikle Sovyet Sosyalistler Cumhuriyetler Birliğinin her ne kadar bölgede batılı devletler gibi emperyalist bir geçmişi olmasa da, bölgeye olan ilgisi Büyük Petro'nun (Deli Petro) geleneksel sıcak sulara inme ve üs ve limanlar gibi stratejik imkânları ele geçirme amacı güden yayılmacı politikasında devamlılık görülmektedir.

Müttefikler aracılığıyla ABD ve SSCB'nin önderliğinde Ortadoğu coğrafyasına taşınan Soğuk Savaşta SSCB'nin bölgeye yönelik izlediği politikayı İran ve Türkiye ekseninde ele alacak olursak, bu politik muhtevayı şu şekilde özetlemek mümkündür. İngiltere ve Amerika 1942'de İran ile yaptığı anlaşma gereği askeri birliklerini geri çekerken SSCB zikir edilen antlaşmayı ihlal ederek hem ülkede iki bağımsız cumhuriyet inşa etmiş ve hem de 1946'ya kadar ülkede kalmayı devam ettirmiştir (Mamadi, 2022). SSCB 1954 tarihli Postdam Konferansında Türkiye'den toprak talebi ve boğazlar konusundaki söz sahibi olma isteği hem iki ülke arasındaki ikili ilişkileri çıkmaza sokmuş ve hem de Ortadoğu ve dünya ticaret yollarının güvenliği bakımından yeni tehditlere yol açmıştır. Diğer yandan ABD Postdam ile beraber boğazlar konusuna doğrudan müdahil olmaya başlamıştır (Delanty 2013: 131). SSCB'nin Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulmasını öngören İngiliz Dışişleri Bakan Arthur Balfour Deklarasyonuna karşı yürüttüğü Ortadoğu politikası, 1948'de İsrail devletinin kurulmasını desteklemek ve bu devleti kuruluşundan 3 gün sonra resmi olarak tanımak olmuştur. SSCB'nin yeni kurulan İsrail devletini bu kadar hızlı bir biçimde tanımada Nazi Almanya'sında Yahudilerin soykırımı uğraması, Sovyetlerin Almanlara olan kızgınlığı ve bu yeni devletini yanına çekme motivasyonu olmuştur. Ancak SSCB'nin bu aceleci tanıma kararı Batıdan kurtulmak için tek kurtarıcı olarak Sovyetler Birliğini gören Ortadoğu halklarında antipati yaratmıştır. Öyle ki bu antipati zamanla Ortadoğu'nun Batı Bloğuna yakınlaşmasına dahi neden olmuştur. Fakat Altı Gün Savaşından sonra SSCB yaptığı stratejik hatanın farkına varmıştır. Bu dönemde SSCB'nin Ortadoğu'daki önemli müttefiklerinden biri, Cemal Abdul Nasır önderliğindeki Mısır olmuştur.

SSCB her ne kadar Mısır'a modern silah, teknik ve ekonomik yardımda bulunmuşsa da Arap devletlerin İsrail'in saldırıları karşısında yaşadığı mağlubiyete mani olmamıştır. Fakat Sovyetler Birliği Mısır'ın Süveyş kanalının millileştirmesi politikasını desteklediği gibi İngiltere Mısır'ın gücünü kırmak için Aswan Barajı Projesine verdiği desteği geri çekmiştir. Bunun üzerine Baraj Sovyetler Birliği desteğiyle tamamlanmıştır. Öte yandan SSCB Altı Gün Savaşları neticesinde Golan Tepeleri ve Batı Şeria'yı işgal eden İsrail'i hem yaptırımlarla tehdit etmiş ve hem de bu ülkeyle ilişkilerini sonlandırmıştır. Mısır'da Cemal Abdul Nasır'dan sonra iktidara gelen Enver Sedat ülkesinde bulunan yaklaşık 15 bin Sovyetler Birliği vatandaşının ülkelerine geri dönmesini talep etmiştir (Kızılkın, 2017). Enver Sedat'ın takip ettiği siyaset Sovyetler ve Mısır arasında soğuk rüzgârların esmesine sebebiyet verirken Suriye ve Sovyetlerin yakınlaşmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla Ortadoğu'yu tek başına ABD hâkimiyetine bırakmak istemeyen SSCB, Baas Partisinin iktidarda olduğu Suriye ile olan ilişkilerine ayrı bir önem vermeye başlamıştır. Hafız Esed mevcut konjonktürü iyi tahlil ederek hem SSCB'den ekonomik yardımı hem de İsrail saldırısını engelleyebilmek için hava savunma sistemini elde etmiştir. Suriye krizi sırasında Esed'in yanında yer alan SSCB, Amerikan tehdidini bertaraf etmek ve Akdeniz'de varlığını kalıcı bir biçimde sürdürmek için Suriye'yi bölgede adeta bir uydu devlet haline dönüştürmüştür. Ortadoğu coğrafyasında Sovyetler Birliğinin bir başka ortağı şüphesiz 1958 darbesiyle krallığı sonlandırıp iktidara geçen Saddam Hüseyin'in Irak'ı olmuştur.

Sovyetler Birliğinin bu dönemde Irak'a yönelik dış politikası kültürel ve ekonomik kalkınmayı temin etmek ve orduyu modernize etmek için verdiği ağır askeri teçhizat desteği şeklinde tezahür etmiştir. Moskova'nın kültürel anlamda Bağdat'a verdiği desteğe örnek olarak, 1968'de Irak'ta açılan bale ve müzik okulunda eğitim vermek

için ÷lkeye Rus eğitmenleri göndermesini gösterebiliriz. Öte yandan BM Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında silah ambargosu ile tehdit ederken Sovyetler Birliği konulan ambargoyu ısrarla delmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Batılı devletlerin eleştiri oklarına hedef olan Sovyetler Birliğin Irak ve Suriye politikası Mısır'ın aksine daha uzun ömürlü olmuştur. Tam olarak ne Batı Bloğunda ne de Doğu Bloğunda yer almayan ABD'ye nazaran Sovyetler Birliğiyle daha yakın ilişkisi olan bir başka lke Muammer Kaddafi'nin Libya'sı olmuştur. Görece dış politikada Sovyetler Birliğiyle daha yakın hareket eden Libya'dan silah ve danışman konusunda desteğini esirgememiştir. Ancak verdiği silahların Sovyetler Birliğinin çıkarlarıyla çatışabilecek durumda kullanmamayı da şart koşmuştur (Kurt, 2014). Özetleyecek olursak Türkiye ile toprak isteği ve boğazlarda söz sahibi olma konusunda anlaşmazlık yaşayan Sovyetler Birliği, şah rejimi altındaki İran'ı başta İngiltere'ye ardından Amerika Birleşik Devletleri'ne kaptırmıştır.

1979'daki İran İslam Devrimi sırasında ABD karşıtlığı üzerine kendi ulusal politikasını inşa eden Humeyni yönetimi her ne kadar ikili ilişkiler noktasında Sovyetler Birliğinde birtakım beklentilere yol amışsa da ülkenin iç dinamikleri Rus tesirine müsaade etmemiştir (Haviland 2002: 211). Bilakis yönetici elit zamanla ABD'yi "büyük şeytan", Sovyetler Birliğini de "küçük şeytan" olarak nitelendirmiştir. Öte yandan 1979 yılında Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgal etmesi tüm dünyada olduğu gibi İslam leminde de büyük tedirginliğe ve güvensizliğe yola açarak Sovyetler Birliğinin bölgeden uzaklaştırılma noktasında mihenk taşı olmuştur. SSCB ideolojik temelli yayılmacı politikasını tüm dünyaya yayarak kapitalizmi alt etmek için proletarya sınıfın önderliğinde bir komünist devrimi gerçekleştirme çabaların akıbeti hem Panslavizm hem de komünizm hülyalarını akamete uğratmaktan ve ABD'yi dünyanın tek süper güç yapmaktan başka bir şeye yaramamıştır (İnaç ve Sada 2021: 148-169). Dolayısıyla Soğuk Savaşı boyunca iki rakip güç arasında sıkışmış olan dünyada birinin var olduğu bölgede ötekinin kayıtsız kaldığı düşünülemezdi. Batı Bloğun başını çektiği Amerika Birleşik Devletlerin Ortadoğu bölgesine yönelik politikası bölgeye komünizm yayılmacılığını çevreleme stratejisiyle engellemek üzerine inşa etmiştir.

Diğer yandan ABD'nin tıpkı Sovyetler Birliği gibi bölgede emperyalist bir geçmişi olmasa da ABD İkinci Dünya Savaşından sonra Batı medeniyetin hamisi ve Batı Bloğun lideri olarak bölgedeki eski İngiliz ve Fransız sömürgesi altında kalmış Ortadoğu lkeleri BM'deki nüfuzundan da istifade ederek yeni bir smrgencilik faaliyetine girişerek kontrol etmeye çalışmıştır. ABD Savaş sonrası siyasi, ekonomik ve askeri açıdan nükleer silahına sahip tek ülke olması hasebiyle İsrail'in siyasi varlığını meydan getirme ve devam ettirme konusunda canhıraş bir mücadele vermiştir. Soğuk Savaşı boyunca Amerika Birleşik Devletleri tıpkı ezeli rakip gibi ideolojik yönü baskın olan bir dış politika izlemiştir. Başka bir deyişle düşman olarak nitelendirmiş olduğu Sovyetler Birliğinin yaptığı hamleler üzerinden politikasını şekillendirmiştir. Sovyetler Birliğiyle sıcak çatışmaya girmemek için bölgede Sovyet varlığından rahatsız olan devletleriyle daima dirsek temasında olmuştur. Dolayısıyla ABD Ortadoğu politikası ilk başta Sovyetler Birliğinden siyasi, askeri ve komünizmin yayılma tehlikelerine karşı caydırma politikasını (Deterrence Policy) izlemiştir (İnaç ve Erdoğan 2006: 14). Zira bölgede ABD hegemonyasına karşı çıkanların veya da Doğu Bloğa yakınlığıyla bilinen devletlerin caydırılması gerekirdi.

ABD'nin Soğuk Savaşı boyunca takip ettiği politikası kendi hâkimiyet alanını genişletme, Sovyetler Birliğinin etki alanını daraltma ve stratejik hedeflere ulaşma hususunda hayati rol oynamıştır. Bunun için komünizmin ABD'nin jeopolitik etki alanın dışında bir alanda sınırlandırıp pasifize etmesi gerekirdi. ABD bu bağlamda bölgeye yönelik çevreleme politikasını (Containment Policy) hayata geçirmiştir (İnaç ve nal 2013: 227). Kendini zgr dünyanın koruyucusu ve başı olarak gören ABD bu politika ile batı değerleri benimseyenleri Sovyet zulmünden kurtararak hr dünyada hrce yaşamasını sağlamayı amaçlıyordu (Ataman, 2006: 402-406). Amerika Birleşik Devletlerin izlediği bu politikanın en vurucu noktasıysa Müslümanların en yoğun yaşadığı bölgede hayata geirilmış olmasıydı. Öte yandan selamet dini olan İslam'ı ilk kez bu politikanın aracı olarak kullanmıştır. Diğer bir can alıcı noktasıysa Müslümanların zihninden İslam'ın hoşgörü kültürü silmek ve belini bükmek için kucaklayıcı medeniyet hırkasını alıp onun yerine bellerine Yeşil Kuşak Projesi denen projesini bağlayarak kuşatıcı ve korkutucu kültürü aşılmaya çalışmıştır. Müslümanlar zerinden Sovyetler Birliğini kuşatmak isteyen ABD yukarıda zikir ettiğimiz politikaların yanı sıra karşılıklı yardımlaşmayı öngören 1948 tarihli Vandenberg Kararı'nı yürürlüğe koymuştur. Buna ilaveten 1947'de ilan edilen Truman Doktrini bağlamında Yunanistan'da iktidarda bulunan komünistleri zayıflatmak için 300 milyon ekonomik yardımda bulunurken, Batı Bloğuna çekmek istediği Türkiye'ye yalnızca 100 milyon dolarlık mali yardımda bulunmuştur. Truman Doktrini ile Ortadoğu'da Soğuk Savaşın fitilini ateşleyen ABD Sovyetler Birliğinin Türkiye'den toprak talebi iki ülkelerin ikili ilişkilerini ilgilendiren bir içişleri meselesi olarak görürken Postdam Konferansında ayyuka çıkan boğazlar meselesinde Sovyetler Birliğinin tezi yerine haklı olan Türkiye'nin tezini desteklemiştir.

Tabii burada ABD'nin asıl hedefi haklının yanında durmak falan değildi. Bilakis boğazlarda söz sahibi olmak ve kendi ulusal güvenliğini garantiye almak için gerekli adımı atmıştır. Diğer yandan Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardımda bulunan Amerika Türkiye'ye verdiği silahlarını ABD'nin izin verdiği ölçünün dışında kullanmamayı da şart koşturmuştur.

ABD'nin Avrupa ülkelerine yaptığı 15 milyar dolar yardım batılı ülkelerin ekonomik sıkıntılarına çare olmadığı gibi 1971'e doğru gelindiğinde Bretton Woods sistemin çökmesine vesile olmuştur (Kapucu, 2021). Diğer yandan ABD İkinci Dünya Savaşından sonra kurmuş olduğu ekonomik sistemin aksamadan işlemesi, yardımlarla ayakta durmaya çalışan Avrupa'nın yeniden ekonomik kalkınması ve hem de teknolojinin gelişmesi için hayat öpücüğü olan petrol yataklarını ele geçirme ihtiyacı, Ortadoğu coğrafyasına tek başına hâkim olmaktan geçiyordu. Nitekim ABD bölgeye ilk giriş petrol şirketleri aracılığıyla yapmıştır. Buradan hareketle ABD'nin Ortadoğu'nun politikası ve bölgedeki stratejik hedeflerin belirleme hususunda istihbarat örgütleri kadar petrol şirketlerin de büyük bir payı olduğunu unutmamak lazım gelir. Zira ABD'nin amacı yalnızca petrol koyularını ele geçirmek değildi. ABD'nin bu konudaki asıl stratejik hedefi petrol fiyatlarını istediği zaman kendi ulusal çıkarlarına uygun bir biçimde kontrol altına almaktı (İnaç 2021: 88). Amerika bölgedeki bu stratejik hedefe ulaşmanın olmazsa olmazı tabii ki bölgenin istikrarında saklıydı. Bu noktadan hareketle ABD'nin bölgeye yönelik politikası ağırlıklı olarak düşmanınımın düşmanı dostumdur anlayışıyla işe koyulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri bölgede özen gösterdiği diğer bir husus ise siyasi varlığını büyük ölçüde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour borçlu olan İsrail'in güvenliğini sağlamak olmuştur. Nitekim ABD soğuk Savaş döneminde Arap -İsrail savaşlarında zamanı geldiğinde arabulucu rolünü üstlenmiştir (İnaç ve Yaman 2015: 19). Yeri geldiğinde barış planlarını hazırlamasına öncüllük etmiştir. Ancak ABD her şeye rağmen İsrail'e olan desteğini güçlü bir biçimde hep sürdürmeye devam etmiştir. Çünkü hammadde ve enerji deposu olan Ortadoğu ABD'nin silah sanayisi için de elverişli bir Pazar görevini görmüştür (Arı, 2004: 66-70). Yukarıda söz ettiğimiz Amerika'nın Sovyetler Birliğinin bölgedeki komünizm yayılmacılığı önlemek ve bölgeden uzaklaştırmak ve kendi etki alanını artırmak ve varlığını sürekli kılmak için hayata geçirdiği politikalar ekseninde 1979'de sonlandırılmış olan 24 Şubat 1955 tarihli gerçek isimi "Treaty Of Mutual Coopreation" olan Bağdat Paktı devreye sokmuştur. Beşer yıllık periyotlarla yenilenme koşulunu içeren ve Bağdat'ta imzalanan Pakt aynı zamanda üye devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamayı ve karşılıklı güvenlik ve savunma işbirliğini de öngörmüştür (Bostancı, 2013: 176).

Nitekim Irak, İsrail'in pakta dâhil olabilme tehdidine karşı Pakta ek bir madde eklemeyi de ihmal etmemiştir. Irak ve Türkiye dışında 1955 Nisan ayının 4'te İngiltere, 3 Kasım'da İran, 23 Eylül'de Pakistan pakta üye olurken ABD Pakta üye olmamasına rağmen 1957'de Paktın askeri komitesine üye olması İsrail'in paktın kendisine karşı kurulduğu endişesini gidermekle birlikte bölgede İsrail'in güvenliğini de garanti altına almıştır (İnaç ve Sada 2021a: 84). Diğer yandan giderek Sovyetler Birliğine yaklaşan Irak ülkesinde vuku bulan darbenin de etkisiyle paktan ayrılmıştır. 1959'de yaşanan bu hadiseden sonra önce paktın ismi "Central Treaty Organization" (CENTO) veya Merkezi Anlaşma Örgütü olarak değişirken 1979 tarihli İran'da meydana gelen devrimi ile beraber pakt tarihe karımıştır (Yılmaz, 2016: 215-218). Öte yandan İsrail, Fransa ve İngiltere'nin de desteğiyle 1956'da Mısır'a ait olan Sina Yarımadası'nın işgal girişimine başlayarak Süveyş Krizine de sebebiyet vermiştir. Süveyş Krizi tüm olan bitenlere rağmen Mısır'ın lehine sonuçlanmasında ABD ve SSCB'nin ateşkesi çağrısı önemli rol oynadığı gibi Sovyetler Birliğinin Arap devletlerine olan desteğinin sürmesinde de önemli katkı sağlamıştır (Çalışkan, 2020: 697-698).

Süveyş Krizinin ardından 1967'de İsrail ve Arap devletleri arasında vuku bulan "Altı Gün Savaşı" sırasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arap devletlerine silah desteğini vererek yer almıştır. Nitekim savaştan sonra ekonomik sıkıntılarla cebelleşen ve en çok Sovyet silahlarına ihtiyaç duyan Mısır Lideri Cemal Abdul Nasır Sovyetler Birliğinden temin ettiği silah desteğini şu sözlerle kamuoyuna açıklamıştır. Ordumuzu kuvvetlendirmek için Sovyetler Birliğinden temin ettiğimiz silah teçhizatların karşılığında bir kuruş dahi ödememiştir. Öte yandan Cemal Abdul Nasır 1968 yılında Moskova'ya yapmış olduğu ziyareti sırasında Akdeniz'deki Sovyetler Birliğinin askeri varlığını memnuiyetle karşıladığını ifade etmiştir. Yaşanan savaş Filistin'de birçok olumsuz sonuçlara yol açarken 1969'de İsrail'in Mescidi Aksaya yönelik saldırısının da etkisiyle İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) oluşumuna da zemin hazırlamıştır (İnaç ve Sada 2021b: 109). 1970 yılında Cemal Abdul Nasır'ın ölümü üzerine yönetimi devralan Enver Sedat, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı W. Rogers'in ismiyle müsemma olan 25 Temmuz 1970 tarihli Rogers Planı'nı İsrail ve Ürdün'le birlikte kabul etmiştir. Öte yandan Irak, Suriye ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) plana karşı gelmekle

kalmamış Arap dünyasının lideri konumundaki olan Mısır devlet başkanı Enver Sedat'ı kıyasıya eleştirmişlerdir (Karadağ, 2004: 91-98).

Rogers Planı Ürdün, Birleşik Arap Cumhuriyetleri (BAC) (Mısır- Suriye) ve İsrail'in birbirilerinin bağımsızlıklarını tanımlarını ve İsrail 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi öngörmekteydi ancak 1973 Arap ve İsrail Savaşına ne yazık ki mani olamamıştır. Dolayısıyla Mısır "Rogers Planını kabul etmesine ve Suriye'nin karşı çıkmasına rağmen iki devletin önderliğinde 6 Ekim 1973 tarihinde İsrail'in milli bayramın kutladığı gün başlayıp 16 gün devam etmiştir. Araplar savaş sırasında SAM6-SAM7 füzelerle 120 İsrail uçağını düşürürken Sheml ve Sagger tanksavarlarla birçok İsrail tanklarını da imha etmiştir (İnaç 2003: 344). Sovyetler Birliği bu savaşta Araplara hem askeri hem diplomatik desteği verirken Irak ABD'nin Petrol Şirketinin Millileştireceğini ifade etmesinin yanı sıra Mısıra bir Filo göndermekle desteğini vermiştir. Suudi Arabistan Amerika'yı İsrail tacizlerine son vermeme hâlinde büyük bir dünya savaşın çıkmasıyla uyarmıştır. Özetleyecek olursak ABD daha önce olduğu gibi 1973 Arap İsrail Savaşında da İsrail'i desteklemiştir (İnaç 2005: 99).

Yom Kippur Savaşıyla beraber Mısır ve Sovyetler Birliği arasında derin görüş ayrılıkları gün yüzüne çıkarken Sovyetler Birliğinin bölgede izlediği Araplara yönelik politikası Mısır bağlamında akamete uğratılmıştır. Nitekim Enver Sedat'ın ABD yönetimiyle kurduğu yakın ilişkisi bir yandan Sovyetler Birliğinin bölgeden uzaklaştırmasında etkin rol oynadığı gibi 1978'de Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David antlaşmasıyla Mısır Arap dünyasında İsrail'i resmi olarak tanıyan ilk devlet unvanını da elde etmiştir. Dolayısıyla 1979 İran İslam Devrimi ve Sovyetler Birliğinin 1979'de Afganistan işgalinden sonra Moskova'da meydana gelen sorunlar SSCB'nin bölgeden uzaklaştırmasına vesile olan diğer faktörlerdir (Arı, 2017: 307-327). Soğuk Savaş boyunca Ortadoğu'da Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında temadi eden üstünlük mücadelesinin, bölgeye yönelik iki bloğun bölgeye yönelik politikaların şekillenmesinde çok önemli tesirleri mevcuttur. Stratejilerin inşasında, jeopolitik hedeflerin belirlemede ve ABD Başkanların adlarıyla anılan doktrinlerine zemin hazırlayan etkenlerde bu tesir kendini açıkça göstermektedir.

Öncelikle bölgede bulunan birçok farklı etnik grubun meydana getirdiği etnik temelli kimlik çatışması, ikinci olarak bölgede bulunan üç semavi dinin arasında İslam'ın hâkim konumunda olması ve bu durumun batı tarafından hazmedilememesi, coğrafyada çatışmayı derinleştirmektedir. Buna ilaveten bölgenin Afroavasya kıtaları arasına ticari ve ulaşım yollarının kesişim noktada olması, bölge ülkeleri arasında üstünlük kurma mücadelesinin -sömürgeci devletlerin de büyük etkisiyle çözülememiş- sınır sorunlarıyla birleşmesi sıcak savaşları tetiklemiştir. Bölgede silah sanayinin gelişmemesine rağmen büyük devletlerin bölge ülkelerine silah yardımının artan silah yarışına yol açması ve bölgede bulunan enerji kaynakların adil bir biçimde paylaşılabilmesi gibi temel nedenler de çatışmaları kalıcı hale getirmektedir (İnaç 2007: 27). Bu saydığımız nedenler bölgede Soğuk Savaş boyunca iki bloğun doğrudan veya dolaylı etkilerin de katkısıyla aşağıda ele alacağımız krizlere ne yazık ki meydan hazırlamıştır.

1945'de İkinci dünya Savaşı biter bitmez Sovyetler Birliğinin Türkiye'den toprak talebi ve boğazlarda söz sahibi olma krizi, SSCB'nin yayılma politikalarını takip etmek için SSCB karşıtı olarak Batı Blok ta yere alan ülkelerin ekonomik kalkınmayı öngören 1947 tarihli Truman Doktrinin yarattığı kriz, İngiltere ve Fransa'nın da kışkırtmasıyla başlayan 1956 Süveyş Krizi. Suriye üzerinden kendine yönelik tehdit algılayan ve haklı olarak toprak bütünlüğünü sağlamak üzere Suriye sınırına Mayıs 1957 asker yağması üzerine zirveye ulaşan Türkiye Suriye Krizi (Uçarol, 1995: 725). Yaşan bu krizlerin de etkisiyle 1955 tarihli Bağdat Paktının yanı sıra ABD devlet Başkanı adıyla anılan 1957 tarihli Eisenhower Doktrinin ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Adı geçen doktrin ABD bölgedeki yandaş devletlerin ve SSCB'ni yayılmacı politikasının karşısında özgür dünyadan yana tavır alan devletlere güvenlik güvencesinin yanı sıra askeri ve ekonomik yardımı kapsamına almıştır. 1 Mayıs 1960'te Türkiye İncirlik üssünden havalanıp günümüz Pakistan sınırlarında ve 1947 öncesi Afganistan toprağı olan Peşaver üzerinden Sovyetler Birliğinin hava sahasına istihbarat toplamak üzere giren U-2 casus uçak krizi de SSCB ve ABD arasındaki ilişkilerini gerginleştiren başka bir kriz olmuştur. ABD ve SSCB'nin birbirilerini yanlış algılamaktan kaynaklanıp 1962 de iki blok arasında Türkiye ve Küba merkezli cereyan eden Küba Kriziyle Sovyetler Birliği ABD tehditlerine karşı Küba'da SS-2 füzelerin, 36 adet atom füzesi, 34000 asker 800 askeri uzman personel ve 60 adet nükleer başlıklara Küba'da yerleşmesi ile alevlenen kriz ABD'nin Türkiye'deki konuşlandırdığı 15 Jüpiter füzelerin 1963'te sökülmesiyle sonlandırılmıştır (Çakmak, 2016: 96-108).

1973'te meydan gelen petrol Krizi ve 1980 ile 1988 arasında yaşanan Irak- İran Savaşı ve yukarıda söz ettiğimiz bölge içinde meydana gelen bu krizler ve bölge dışında yaşanıp doğrudan bölgeye yansımaları olan krizler ve Arap İsrail Savaşları bir taraftan bloklar arasında devam eden Soğuk savaşın ömrünü uzatırken diğer taraftan

etkisini de kalıcı hala getirmiştir. Diğer yandan bloklar arasında siyasi, ekonomik ve askeri yıpranmalara yola açarak savaşın kazanın belirlenmesinde ve belirsizlik ortamının netleşmesinde de önemli rol oynamıştır (Türk, 2004: 109-113). Konuyu ABD'nin ulusal güvenlik bağlamında ele alacak olursak bölgede yaşanan krizler 12 Mart 1947 tarihli Truman doktriniyle Ortadoğu'da başlayan Soğuk Savaş dönemi Amerikan Başkan Dwight Eisenhower'ın ABD Kongreden yetki istemesi üzerine gündeme gelip Ortadoğu'da iki blok arasında Soğuk Savaş simgeleyen ve bölge ülkelerin Amerikan'ın yanında yer alıp almaması şartını aramaksızın Amerikalı askeri ve silah yardımlarından yararlanmasını planlanan ve 200 milyon dolarlık bir ekonomik fonuyla desteklenen 5 Ocak 1957 tarihli Eisenhower Doktriniyle devam etmiştir (Kapucu, 2021). Eisenhower Doktrininden ardından özgür dünyanın jandarmalığını reddeden müttefik ve dost devletlerin savunmalarına ve gelişmeler konusunda katkı sağlamayı öngören 25 Temmuz 1969 tarihli Nixon Doktrini Guam Adasında yayınlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Basra Körfezinde yapılacak bir saldırıyı kendi devletinin yaşamsal çıkarlarına yapılmış saldırı olarak nitelendiren 1980 tarihli Carter Doktrini uygulamaya koymuştur.

Antikomünist kişiliğiyle bilinen ABD Başkan Reagan'ın adını taşıyan Afganistan, Nijerya, Kamboçya ve Nikaragua başta olmak üzere tüm anti-komünist hareketlere her türlü desteğini önceleyen Reagan Doktrini fiiliyata geçirilmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz bilgiler ışığında özetlemek gerekirse 1991 Aralık ayında SSCB'nin dağılmasıyla son bulan Soğuk Savaş iki blok arasında devam eden mücadelenin en yoğun yaşandığı alan şüphesiz ki Ortadoğu bölgesi olmuştur (Oran, 2013: 527). Bölgenin tarihi, kültürel, dini ve stratejik derinlik ve etnik karmaşıklığı iki blok ülkelerini Ortadoğu bataklığına doğru çekerken Sovyetler Birliğinin ve Amerika Birleşik Devletlerin bölgeye yönelik izlediği politikalar bölge ülkeleri belirsizliğin derinliğine doğru sürüklemiştir. Dolayısıyla SSCB'nin Akdeniz'de liman, üs edinme ve komünizmi dünyaya yayma gayreti yayılcı politikalarına can damarı olurken ABD komünizmin yayılcılığını önlemek ve petrol fiyatlandırma konusunda hâkim olmak için bölgeye yönelik izlediği doktriner politikasını bir gelenek haline dönüştürmüştür. Bölgede yaşanan ve bölge dışında meydana gelip doğrudan veya dolaylı olarak etkisi Ortadoğu'ya yansıyan krizler iki bloğun politikaların ve Soğuk Savaşını bu kadar uzun sürmesine imkân sağlamıştır.

5. Soğuk Savaş Sonrası Rusya ve Amerika'nın Ortadoğu Politikası

1991 yılında Aralık 25'te SSCB devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un istifası ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldığı gibi Doğu ve Batı Blok arasında yaşanan siyasi, askeri, ekonomik ve ideolojik krizler iki kutuplu dünya düzeninin inşasına zemin hazırlayan Soğuk Savaş da fiili olarak sona erdirmiştir. ABD'nin tek başına süper güç olarak ortaya çıktığı yeni dünya düzeninde Sovyetler Birliğinin ardılı olan Rusya Federasyonu (RF) uluslararası sisteme federe devlet yapısıyla katılmıştır (İnaç 2014: 51). Rusya Federasyonu savaşın bitmesinden sonra arda kalan iç ve dış sorunların üstesinden gelebilmek için dış politika arayışlarına hız vermiştir. 1991'den günümüze kadar Rus dış politikasının inşasında genel anlamda Rus düşünce sistemi, jeopolitik güvenliği, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, Avrasya bağlamında jeopolitik ve jeostratejik tehditleri engelleyip bertaraf etmek, Batının serbest piyasa ekonomisine entegre olması ve ordunun çağa uygun teknolojik askeri teçhizatları ile donatması gibi parametreler etrafında şekillenmiştir. Boris Yeltsin dönemindeki Rus dış politikası, Batı ile ilişkilerini yeniden düzeltmek için SSCB'nin emperyalist ve yayılcı politikasını sonlandıran batı yanlısı bir politikadır.

Nitekim ABD ile stratejik işbirliğini güçlendirmek uğruna nükleer rekabetine son veren bu politikanın amacı NATO, BMGK, ODT, G-7 gibi uluslararası örgütlerle işbirliği geliştirmek olmuştur. 1996'da Yevgeniy Primakov Dışişleri Bakanı görevine atanmasıyla beraber günümüze kadar Rusya tek yönlü dış politikayı terk ederek çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. 2000 yıllarda iktidara gelen Vladimir Putin'in dış politikanın konseptini temelleri oluşturan çok yönlü Rus dış politikası aynı zamanda yeniden süper güç olma söylentileri de beraberinde getirmiştir. Rus dış politikası "Yakın Çevre Doktrini" ekseninde ele aldığımızda Rusya bu doktrinle beraber yalnızca "Post-Sovyet" devletlerine yönelik değil aynı zamanda Ortadoğu'ya yönelik de aktif bir dış politika izlediğine şahit oluyoruz (Zholdoshbek Kyzy, 2018: 1-2).

Putin'in iktidara gelmesiyle beraber Rus dış politikasında stratejilerin değiştirilip çeşitlendirilmesi, 1990'dan 2000'lere kadar Rus dış politikasının toparlanma ve yeniden ayağa kalkma sürecini başlatmıştır. 2000'den günümüze kadara devam eden Rus dış politikasının temel karakteristik özellikleri ise şunlardır. Askeri, siyasi ve ekonomik alanda kazanımlara odaklanmak, petrol ve doğalgaz başta olmak üzere belli ölçüde enerji kontrolünü ele geçirip Avrasya bölgesine jeopolitik alanı genişleme ve güvenliği sağlama sorumluluğunu üstlenmek ve küresel güç olma hedefleri olan pragmatist bir paradigma.

Başka bir ifadeyle Rusya siyasi tarihinde 12 Haziran 1991’de ilk kez halkın oyuyla iktidara gelen Boris Yeltsin Atlantikçi Yaklaşımın etkisi altında kalarak, 1991 ile 1993 arasında 31 büyükelçilik-konsolosluga kilit vurmuş, Batı yanlısı bir aktör olarak siyasette çoğulculuğu ve ekonomide serbest piyasa ekonomisini takip etmiştir. Nitekim Atlantikçi Yaklaşımın savunucuları tarihsel olarak Rusya’nın Avrupa medeniyetin ayrılmaz bir parçası olduğunu ileri sürerek tehdit olarak doğuyu adres göstermektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım tarzı Rusya’nın batı kurullarıyla işbirliğini geliştirmek ve batı değerlerini özümsemek Rusya’nın gelişmesine ve Doğu’dan Rusya’ya yönelen tehditlerinden korunmak için Rusya’nın batı yanlısı bir dış politikanın izlenmesinin altını ısrarla çizmektedir (İnaç 2020: 17). Yeltsin Batı yanlısı dış politikanın gereği olarak Çin, Küba ve Vietnam gibi geleneksel SSCB dostlarını terk etmiştir. Çünkü Rusya bu dönemde sadece batının işbirlikçisi değil güvenilir bir dost olduğu ispatlama çabasına da ağırlık vermiştir. Yeltsin dış politikasına tesir eden diğer bir yaklaşım ise totaliter rejimlerin değiştirip dönüşmesi ancak batılı değerleriyle mümkün olduğunu ve Rus kimliğinin inşacı değerlerin batılı değerlerin tarihi derinliklerinde yattığı tezi ileri süren Batıcı İdealist Yaklaşımı olmuştur.

Rusya batı yanlısı dış politikası ABD ile Rusya arasında uzun zaman anlaşmazlığı engellemişse de Yeltsin istifası sırasında batı yanlısı politikadan memnun olmadığını da açıkça ifade etmiştir. Putin Rusya’sının dış politikasına tesir eden yaklaşımlara bakıldığında Batı karşıtı Pragmatist Yaklaşımı ve Neo-Avrasyacılık Yaklaşımı gibi yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Andrey Kozirev dönemin kapanmasından sonra dışişleri görevi üstlenen Yevgeniy Maksimoviç Primakov, Avrasyacı Yaklaşımın da etkisiyle Rusya’nın ulusal çıkarların var olduğu coğrafyadan Batı’nın ve ABD’nin uzak tutulmasının altını çizmiştir. Primakov öte yandan Batı ve ABD ile rekabet alanı olarak Post-Sovyet alanı işaret ederken yakın çevresinin söz edilen güçlerinden koruması gereken alan olarak tanımlamıştır (Elnur, 2013: 92). Başka bir deyişle Rus jeopolitiğinde ABD hegemonyasına karşı denge oluşturmak için Ortadoğu, Balkan, Doğu Avrupa, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Küba ve Kuzey Kore başta olmak üzere geleneksel dostlar olarak tarif edilen bu devletlerle tekrar ilişkiler geliştirmesine ağırlık verilmesini elzem olduğunu vurgulamıştır. Avrasyacılık Yaklaşımın Rus dış Politikasında hâkim yaklaşım hale gelmesiyle beraber Atlantikçi Yaklaşımın Rus dış politikasındaki stratejik üstünlüğünün kaybetmesine de yol açmıştır (Özkan ve Özer 2023: 191).

Avrasyacı Yaklaşım Batı’nın ürettiği her şeyi şer olarak nitelendiren ve Rusya’nın ne Batılı ne Doğulu olduğunu kabul etmeyen ve kendine özgü kimlik yapısına ve kendine özgü medeniyet değerlerine sahip olduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir ifade ile Atlantikçi yaklaşımın aksine Batıyı en büyük tehdit kaynağı olarak tanımlayan ve Avrasya kıtasında Slav, Moğol ve Türk etniste üzerinden daha doğrusu “Super etnos” kavramı bağlamında birleşim bir yapının varlığına kıtada hüküm sürmesine rıza gösteren bir yaklaşımdır. Batı’da Rusya, Almanya ve Fransa Doğu’da Delhi, Pekin ve Moskova üçgeninde iki kutuplu düzeniyle Avrasya Jeopolitiği egemenliği pekiştirmeye çalışan bir yaklaşımdır (Akçapa, 2022: 1-9). Yaklaşımın kurucu babaları olarak tanınan Alexander Dugin, A. Panarin ve M. Titarenko gibi isimler bu yaklaşımla batı merkezli doğu politikasından vazgeçerek doğu merkezli bir batı politikaya izlemesinin temelini atmışlardır. Başka bir deyişle bu yaklaşım yakın çevre politikası çevre politikasından ayrı görmemektedirler. Batı Karşıtı Pragmatist yaklaşımı ortaya koyanlar Batıcı Pragmatist yaklaşımın aksine ekonomide kazan kazan (Win Win) ilkesinin yerine “Zero-Sum” veya biri kazanırken diğerinin kaybetmesini önceleyen üslubuna dayanan bir politika usulünü önemsemişlerdir. Öte yandan dış politikanın salt olarak ekonomik çıkarlarıyla izah edilebilen bir şey değil bundan dolayı dış politika misyon, normlar, çıkarlar ve düşünceden ayrı düşünülmediğini savunan bir yaklaşımdır (Tutar, İnaç ve Güner 2006: 291).

Özetlemek gerekirse Rus dış politikasına yeni boyutlar kazandıran faktörlerinden en önemlisi ABD’nin bölgeye yönelik dış politikası olmuştur. Zira Soğuk Savaşından sonra kurulacak olan tek kutuplu dünya düzeninin hem mimarı hem de muhafızı olmuştur (Zholdoshbek Kyzy, 2018: 19-25). Tarihte eşi benzeri görülmeyecek bir biçimde rakipsiz bir küresel güç haline gelen Amerika Birleşik Devletleri “Büyük Tasarım” hareketi olarak nitelendirdiği hareket ekseninde batının benimseyip özümsemiştiği liberal kültürel değerleri, siyasal model olarak parlamenter demokrasisi, ekonomik model olarak serbest piyasa ekonomi modeli tüm dünya ülkelerine dayatmaya çalışmıştır. Diğer bir deyişle siyasi, askeri, ekonomik ve ideolojik olarak tek kutuplu bir dünya düzeni inşa etmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş boyunca yaşanan tüm olumsuzlukları tek tahrip edici unsur olarak SSCB’nin yayılmacı politika ve sosyalizmi görürken SSCB’nin çözülmesinden sonra Balkan coğrafyasında din, etnik ve sınır temelli sorunların neticesinde meydana gelen olaylar ABD’nin bu tezini çürütmüştür (Fukuyama, 2015: 8-13). Dolayısıyla ABD, SSCB’nin dağılmasından sonra 2000’lere kadar kendi ulusal çıkarları doğrultusunda etrafındaki devletleri güvenliğinin, barışın ve demokratik yapının inşası vaadiyle kandırırken böl yönet yönetmeyle de idare etmeye çalışmıştır. Öte yandan ABD 8 yıl süren Irak -İran savaşında tüm Arap dünyasını Şii İran baskısından kurtardığı için Arap dünyası tarafından adeta bölgenin tek kurtarıcı fatihi olarak

görülmüştür. Ancak 2 Ağustos 1990 Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine başlayan Körfezi Krizinde ABD, BM'nin aldığı 678 sayılı kararıyla Irak'a 15 Ocak 1991 tarihine kadar çekilme süresi tanımıştır. Ancak Irak BM'nin bu kararına uymayınca ABD kararı hukuki gerekçe olarak göstererek Soğuk Savaşın bitmesinden sonra bir kez daha bölgeye giriş yaparak hem kendi ulusal çıkarlarını hem de İsrail güvenliğini korumak ve petrol fiyatlandırma kontrolüne tamamen hâkim olmuştur. ABD'nin bölgeye geri dönüşü anti- Amerikan çevrelerde dalgalanmaya yol açtığı gibi ABD bu operasyonla dünya kamuoyuna yeni dünya düzenin belirsizliklere yönelik güvenlik tehditlerini en aza indirildiği mesajını vermeye çalışmıştır (İnaç 2022: 219).

Amerika'da oğlu Bush başkanlığında petrol baronlardan ve Sovyet uzmanlarından oluşan bir kabine yönetim başına gelmesiyle beraber Amerikan yönetimi ister istemez Orta Asya enerji kaynaklarının, ulaşım yollarının hâkimiyetini ele geçirmek için fırsat aramışlardır. Arzulanan fırsat tarih 11 Eylül'ü gösterdiğinde El Kaide terör örgütüne mensup elemanlar tarafından Amerika'nın göbeğinde 11, 175, 77 ve 93 sefer sayılı yolcu uçakları kaçırılmıştır. Kaçırılan uçaklarından ilki yerel saat ile saat 08:46:40 gösterdiğinde dünya ticaret merkezinin Kuzey kulesine çarparken ikinci uçak saat 09:03:11 gösterdiğinde Güney kulesine çarpmıştır. Amerika Hava yollarına ait üçüncü uçak saat 09:37:46'da ABD'nin Savunma Bakanlığının ana karargâhı olan Pentagona çarpmıştır. Zaid Jarrah liderliğindeki grubun kaçırıldığı uçak saat 10:03:11'de hedef varmadan düşmüştür. ABD'de bulunan uluslararası haber kanalı CNN haberine göre saldırı 2973 kişinin ölümüne sebep olmuştur (Kiran, 2012: 86-87). Olayın şokunu üzerinden daha atlatamayan ABD yönetimi saldırının faili olarak olaydan üç hafta önce ABD'yi vurmakla tehdit eden El Kaide örgütü Usame Bin Ladini göstermiştir.

Zira 11 Eylül saldırısı sadece Amerika vatandaşlarında değil tüm batı ülkelerinde büyük bir tedirginliğe yol açmıştır. Birçok açıdan kırılma noktası olan 11 Eylül saldırısı hem dünya ülkeleri ABD ile ittifak etmeye zorlamış hem de dünya barışı tehdit edecek başarısız devletlerin ulus inşa sorununu belirginleştirmiştir. Yeni ittifakların oluşturmasına ortam hazırlayan 11 Eylül saldırı eski ittifakların stratejik planlarını da değiştirmiştir. ABD'nin askeri müdahalesine hukuki zemin oluşturan ve tanımı muallak olan terör mücadele kavramını işlevsel hale getirmiştir (Özkan 2022b: 247). 12 Eylül 2001'de BMGK 1368 sayılı kararıyla olayı kınayarak teröre karşı mücadele ile ilgili Afganistan'dan açıkça söz etmezse de her türlü tedbirlerin alınması gerektiğini ifade ederek ABD'nin öncülüğündeki koalisyon güçlerin Afganistan'a girmesi için yeşil ışığı yakmıştır.

Aynı şekilde 20 Eylül 2001'de Başkan George W. Bush yaptığı konuşmada terörü ortadan kaldırmak için savaşa hazır olduğunu ifade etmiştir. Eğer Taliban Usame Bin Ladin'i teslim etmezse başlatacağımız savaşın ilk hedefi Afganistan olacağını da açıkça tüm dünyaya duyurmuştur (Ersoy, 2015: 61). ABD 7 Ekim 2001'de ilk "Cruise" füzesi Kabil'in güneyine atmıştır. Ardından Celalabad ve Kandahar'a B1-B2 tipi on beş bombardıman yirmi beş saldırı uçaklarıyla saldırıya devam etmiştir. ABD 8 saatlik kısa bir süre için tanesi 1 milyon dolar olan elli adet "Tomahawklar" dediği akıllı füzeler Afganistan topraklarına atmıştır. Operasyon sonrasında kraliyet binası, hava alanları ve savunma bakanlığı gibi otuz bir stratejik ve nizami noktaları yok ettiğini duyurmuştur. İki aşamadan oluşan ABD'nin askeri müdahalesinin ikinci aşaması olan kara harekâtı Kuzey ittifakın da desteğiyle kırk beş gün sonra uygulamaya koyulmuştur. ABD'nin bu askeri müdahilinin öncelikli hedefler El Kaide örgütünü yok etmek ve Taliban rejimini ortadan kaldırıp yerine Taliban'a karşı Batı'nın modern medeniyetiyle uyumlu ve ılımlı bir yönetimi iş başına getirmektir. Saldırı sırasında yerinden edinmiş halk için BM 12 Kasım 2001'de 30.000 tonluk gıda yardımında bulunmuştur (Akkurt, 2005: 249-252). Diğer taraftan sürekli özgürlük harekâtı olarak nitelendiren operasyonu devam ettirmek için ABD Başkanı savaşı bir taarruz savaşı olarak değil önleyici savaş olarak isimlendirmiştir. İçin ve Rusya başta ABD Afganistan müdahalesini açıkça desteklemiştir.

Öte yandan 28 Mart 2002 tarihi itibarıyla BMGK'nın 1401 sayılı kararıyla (UNAMA) çatısı altında faaliyet gösteren BM Eğitim-Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), BM Nüfus Faaliyetler Fonu (UNFPA), BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Tarım ve Gıda Örgütü (UNFAO), BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), BM İnsan Yerleştirme Programı (UNHABITAT), BM Ortak Lojistik Merkezi (UNJLC), BM Dünya Gıda Programı (UNWFP) BM Afganistan Mayın Eylem Merkezi (UNMACA), BM Hizmetler Ofisi (UNOPS), BM Dünya Sağlık Örgütü (UNWHO) BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) gibi kurumlar tarafından Afganistan, saldırı ve operasyona maruz kalmıştır (Kiren, 2012: 148). Taliban'a karşı sert güç kullanmak daha fazla Taliban'ı üretmiştir. Bundan dolayı Obama döneminde 2009'de Talibanlarla uzlaşma arayışına girmiştir. Nitekim 29 Şubat 2020'de ABD Taliban'la barış antlaşması imzalamıştır aynı zamanda 11 Eylül 2020 gibi manidar bir tarihte Afganistan İslam Cumhuriyeti ve Talibanlar arasındaki görüşmelerine de ön ayak olmuştur. Ancak 15 Ağustos 2021'de Taliban Kabile girerek bir kez daha Afganistan hâkim olurken ABD Soğuk Savaştan sonra en uzun süre kaldığı Afganistan'ı terk etmiştir.

ABD 11 Eylül saldırısı hedef ülkeleri dizayn etmek ve Orta Asya ve Ortadoğu bölgesinde stratejik üstünlüğü sağlamak için büyük operasyonu fırsat olarak değerlendirerek tüm dünya kamuoyunun gözü önünde uluslararası hukuku hiçe saymıştır. 2002’de ABD Başkan W. George Bush BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada Irak’ın elinde kitle imha silahların olduğunu ileri sürerek Saddam yönetimi bölge devletleri ve uluslararası barışı için büyük bir tehdit oluşturduğunu ifade ederek BM’den yetki talebinde bulunmuştur. Amerikan yönetimi bir hafta sonra kendi ulusal çıkarlarına yönelik tehditleri bertaraf etmek için tek taraflı önleyici müdahale öngören ulusal güvenlik strateji belgesi yayınlamıştır. BM 8 Kasım 2002’de aldığı 1441 sayılı kararına uymayan Saddam Hüseyin ABD ve İngiltere’nin ortaklaşa yürüttüğü Irak’ı Özgürleştirme Harekâtı resmen 20 Mart 2003’te başlamıştır (İnaç 2021: 192-193).

Rusya ABD’nin Irak işgal girişimine karşı çıkarken Amerika Ortadoğu bölgesi Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bölge istikrarını ulusal çıkarlar uğruna terör üssüne dönüştürmüştür. Afganistan bağlamında küresel terörle mücadele konusunda Rusya desteğini arkasına alan Amerika Irak işgaliyle beraber Rusya’yı da bir kez daha peşinden sürükleyerek Ortadoğu’nun merkezine çekmiştir. Dolayısıyla ABD Ortadoğu’daki yeni rekabet savaşının fitili ateşleyen devlet olmuştur. Bölgedeki dengeleri alt üst eden ABD 2004’de imajını düzeltmek ve hegemonik rüyasını sürdürmek için eğitim, ekonomi, güvenlik, demokrasi, hukuk birçok konu ve 30’e yakın ülkeyi içine alan Büyük Ortadoğu projesi hayata geçirmiştir. Proje büyük olunca ve söz konusu Ortadoğu olunca ortada Ortadoğu’ya ve İslam’a dair bir şey kalmaması elzemdir (Bilgin, 2004: 54-61).

ABD her ne kadar Soğuk Savaşından sonra Avrasya bölgesinin tümünü kendine sunulmuş bir armağan olarak nitelendirse de 11 Eylül saldırısından sonra bölgeye yönelik izlediği saldırgan politika ve İslam’ı terörizmle bağdaştırma teşebbüsü, tüm Müslümanları rahatsız ettiği gibi bölgede bulunan silahlı grupları daha da radikallemiştir (Özkan 2019: 1746). Öte yandan bölgeye yönelik Şii İran’ın yayılcı politikası ve kronikleşen İsrail- Filistin sorununun devam etmesi 2010 sonu itibarıyla Tunus’ta başlayıp tüm Ortadoğu coğrafyasına yayılan Arap Baharı, Rusya’yı bölgede aktif bir politika izlemeye zorunda bıraktığı gibi Türkiye’yi bölgeden gelen göç akınına maruz bırakmıştır. Öte yandan Türkiye bölgede oluşan kaos ortamında NATO üyesi olmasına rağmen yalnızlığa terk edilmiştir. Nitekim Soğuk Savaş döneminde CIA desteğiyle Türkiye devletinin tüm kılcal damarlarına sızan FETÖ, 15 Temmuz 2016’da Türkiye’de seçimle başa gelen meşru hükümete karşı darbe yapma girişimine kalkışmıştır. ABD-NATO ve AB ülkeleri Afganistan ve Irak’a küresel terör mücadelesi bağlamında topyekûn bir şekilde saldırıya geçerken, söz konusu Türkiye olunca hararetle ve tüm güçleriyle terör örgütünü desteklemiştir.

Suriye içerisinde meydana gelen iç karışıklıklar ve bölgede yuvalanan PKK, DEAŞ, YPG, DHKP-C gibi terör yapılanmalardan mutazzar olmamak, sınır güvenliği sağlamak ve FETÖ ile etkin mücadele sürmek için Türkiye, bir dizi askeri operasyon yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu bağlamda 22 Şubat 2016 Şah Fırat Operasyonu ile başlayan Fırat Kalkanı, İdlib Operasyonu, Zeytin Dalı Harekâtı ve en son Pençe-Kilit Operasyonu ile devam etmiş olan Türkiye, sınır ötesi harekâtlarda maalesef Batılı müttefiklerinden ve üyesi olduğu NATO’dan destek alamamıştır (Özkan 2022: 204). Türkiye’yi bölgede istikrar bozucu bir ülke olarak tanımlamıştır. Bölgeye yönelik Rus Dış politikasına geri dönecek olursak 2000 yılında yapılan seçimde Rus halkının %53,44 oy alan Vladimir Putin 28 Haziran 2000’de yayımlan “Dış Politika Algısı” adlı belgeyle dış politika amaçlarını da duyurmaya çalışmıştır. İktidara gelişinden günümüze kadar aktif bir dış politika izleyen ve ABD ile ilişkilerin gerginleştirmekte beis görmeyen Putin, ABD’nin Irak müdahalesine karşı çıkmıştır. Öte yandan Putin, SSCB ve ABD arasında Soğuk Savaş döneminde imzalanan “Anti Balistik Missile” antlaşmasından tek taraflı ayrılmış ve ABD’nin keyfi askeri müdahalelerin meydana getirdiği radikal terör yapılarını ve ABD’nin devlet politikası olarak desteklediği uyuşturucu kaçakçılığını tehdit olarak algılamıştır (İnaç 2021: 63). Buna ilaveten ABD önderliğindeki NATO genişlemesine mukabil Putin, Amerikan hegemonyasını kırmak için Çin’in çok kutuplu dünya düzeninin anlayışına destek verdiği gibi Kafkasya, Balkanlarda ve Ortadoğu bölgesinde meydana gelen olaylara karşı seyirci kalma pozisyonunu terk etmiştir.

“Rusya, nükleer programı dolayısıyla, ABD’nin diğer bir hedefi olan İran’ın nükleer enerji programını ‘barışçıl’ olarak nitelendirmiş, ABD’nin İran’ı izole etme politikasına sonuna kadar karşı çıkmıştır. Rusya, teröre destek vermekle suçlanan, Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastından sorumlu tutulan ve uluslararası izolasyona maruz kalan Suriye’ye destek olmuş, ülkeye yönelik olarak uygulanan yaptırımlara karşı çıkmıştır. Suriye-Rusya dostluğunun yeniden filizlenmesinin ve Rusya’nın Ortadoğu’da eski gücünü yeniden tesis etme çabasının bir sonucu olarak, Rusya, Soğuk Savaş sonrasında kapanan Tartus askeri deniz üssünü 2006 yılında yeniden faaliyete geçirmiştir” (Orhan, 2017: 5).

Irak işgaline karşı çıkmakla beraber uluslararası normlara inanan bir lider portresi çizen Rus devlet Başkanı Putin'in Arap Baharını bölgeye yönelik istikrarsızlaştırma harekâtı olarak nitelendirmesi, bölge ülkelere barış çağrısı yaparak ABD'nin "Medeniyetler Çatışması savına" karşı Medeniyetler Diyalogu tezini ileri sürmenin işaretleridir. Arap Baharının ülkesine sıçramasından ve bölge ülkeleriyle geliştirdiği stratejik ve ekonomik ilişkilerin zarar görmesinden endişe duyan Rusya, 2013 verilerine göre Arap Baharın etkisiyle 10 milyar dolar zarar görmüştür (Özkan 2022a: 194-196).

Arap Bahar'ın ilk aşamalarda kınamalarla iktifa eden Kremlin olayların Suriye'ye sıçramasıyla bekle gör politikasını izlemeye başlamıştır. Nitekim bu politika bağlamında Suriye'ye S-300 füzeleri, üç savaş gemisi ve ABD'nin Suriye'ye Savaş gemisi göndermesi üzerine elinde bulunan tek uçak gemisi olan Amiral Kuznetsov'u Suriye'den esirgeyemediği gibi sorunun diyalogla çözülmesi bölgenin istikrarı için elzem olduğunun da altını çizmiştir. Öte yandan Rusya Çin ile beraber BMGK'nın Suriye'ye yönelik yaptırımlarına karşı çıkarken Rus Dışişleri Bakanı Lavrov yapılan yaptırımların bölge devletlerin içişlerine müdahale olarak nitelendirmiştir (Orhan, 2017: 6-7). ABD Suriye karşı Özgür Suriye Ordusuna destek verirken Rusya hem Özgür Suriye Ordusu karşısında hem de DEAŞ karşısında 2015'te hava harekâtı ile açıkça desteğini sürdürmüştür. Özetleyecek olursak Suriye Krizi bir yandan Rusya'yı bir kez daha doğu akdinizdeki varlığını kalıcı hala getirirken Rusya'nın İsrail'le ilişkilerin gelişmesine de vesile olmuştur. Öte yandan Suriye krizi İran-Rusya- Çin ve Türkiye arsında işbirliği artmasına da imkân sağlamıştır (İnaç, 2021: 95-104).

ABD'nin ulusal çıkarlarıyla çatışan bu durum ABD'yi derinden rahatsız etmektedir. Rus- Ukrayna Savaşıyla birlikte ABD Rusya'nın yönü Ortadoğu'dan başka yöne çevirmeye çalışmıştır. Ancak Rusya bölgedeki ABD'nin yarattığı olumsuz etkiden faydalanarak enerji alanında Rusya'ya bağlı olan batıyı daha bağımlı hala getirmek için bölge ülkeleriyle enerji işbirliği güçlendirmeye çalıştığı gibi nükleer enerji alanında yeni hamleler yapmaktadır. Zira Rusya kendi jeopolitiğin güvenliği Ortadoğu'nun istikrarında aramaktadır. Jeo-stratejik hedeflerin ulaşması noktasında hem kendi açısından hem de müttefikleri açısından Ortadoğu'da varlığını devam ettirmek hayati önem taşıdığına inanmaktadır. İzlediği politikaları kendi karizmatik kişiliğiyle özdeşleştirmeye çalışan Putin zaman zaman akıllı güç politikası izlemesinden de imtina etmemektedir.

6. Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası siyasi, ekonomik, maddi ve manevi birçok bunalımla cebelleşen dünya yeni dünya düzenin imarı konusunda arayışlara kapı ararken diğer taraftan Birinci Dünya savaşının ardından inşa edilen ve uluslararası sorunlarda başarısız ve etkisiz kalan Milletler Cemiyeti gibi uluslararası kuruluşların da ortadan kaldırılmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda kolonyalizm ideolojisini tarihin görünmez noktasına gömerken anti kolonyalist hareketlerin canlanmasına da vesile olmuştur. Beri taraftan dünya ABD tarafından Japonya'ya atılan atom bombasını yaşattığı felaketi hatırlamamış ve hatalardan ders almamış olmalı ki 1947 Truman Doktriniyle başlayan ve dünyayı kapitalizm ve Sosyalizm ideoloji ekseninde ABD-SSCB arasında Doğu-Batı Blok olarak iki kutuplu dünya düzenine sürükleyen Soğuk Savaşına da yol açmıştır.

İki kutuplu Dünya Düzeninde stratejik olarak birbirlerini önünü kesme hususunda ısrar eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında kıran kırana devam eden egemenlik mücadelesinden anlaşılacağı üzere Savaş öncesi güç dengelerini alt üst eden büyük devletler savaş sonrası oluşacak yeni dünya düzenin dengelerin temellerini de sağlam atmamışlardır. Soğuk Savaş Avrupa kıtasından Ortadoğu coğrafyasına taşımakla batılı ülkelere nefes aldırın ABD ve SSCB, aralarında bitmeyen hegemonik hesapları Arap devletleri ve İsrail devleti üzerinden görmüşlerdir. Bölgede jeopolitik üstünlüğü sağlamak ve stratejik hedeflere ulaşmak için bölgeye yönelik izlediği politikalarla bilinçli bir biçimde bölgeyi adeta kriz üretim alanına dönüştürmüştür. Böylelikle hem bölgedeki varlıklarının ömrünü uzatmışlar, hem de askeri teçhizatlar bağlamında uzattıkları yardım eliyle bölge ülkelerini kendine muhtaç haline getirerek yeni bir sömürgecilik biçimini de geliştirmişlerdir. Dostumun düşmanı düşmanım, düşmanımın dostunu, dostum değildir anlayışıyla üstünlük kuruma rekabetini sürdüren SSCB ve ABD bölgede etki alanını genişletmek için bölgenin tüm maddi ve manevi zenginlikleri ulusal güvenlik ve çıkarlar uğruna bölge devletlerin zaafını suiistimal etmişlerdir. Ortadoğu'daki mevcut sorunlara çözüm aramak yerine bölgede inşa ettiği yeni krizler aracılığıyla adeta birbirilerinin karizmasını çizmeye uğraşmışlardır. Aralık 1991'de Mihail Gorbaçov'un istifası ardından SSCB'nin resmi olarak dağılmasıyla beraber ABD dünyada tek küresel güç olarak ortaya çıkmıştır.

SSCB'nin kabağının çatlatılmasından sonra Rusya yalnızca batıyla uyumlu değil aynı zamanda güvenilir bir dost olduğunu federatif yapısıyla tanıtırken diğer yandan emperyalist emelleri olan geleneksel Sovyet yayılcı politikasını terk etmesiyle Avrupa'nın ilgisini de üzerine çekmeye çalışmıştır. ABD ise yeni kurulan tek kutuplu

dünya düzeninde özümsemiş olduğu batının siyasi, hukuki, kültürel ve ekonomik değerleri değer dünya devletlerine dayatmaya çalışmıştır. Irak'ın Kuveyt işgali sürecinde olduğu gibi ABD bu değerleri dayatmak için gerekirse askeri güç kullanmaktan dahi geri durmamıştır. Ancak 11 Eylül saldırısı ABD başta olmak üzere tüm batı dünyasını derinden sarsmıştır. Diğer bir deyişle 11 Eylül saldırısı çok kutuplu dünya düzeninin inşası için tek kutuplu dünya düzeninin yıkılmasına işaret etse de veya yapılan saldırı dünya kamuoyu zihninde ABD'nin dahi güvende olmadığını izlenimi bıraksa da aslında ABD yıllardır arayıp bulamadığı fırsatı adeta ayağına gelivermiştir. Nitekim dönemin ABD Başkanı George W. Bush terörü kaynağında imha etmek ve küresel terörle mücadele bağlamında dünyadaki tüm müttefikleri NATO şemsiyesi altında toplayarak Afganistan'a askeri bir çıkartma yapmıştır.

ABD saldırıdan sonra onu SSCB'nin dağılmasıyla dünyanın tek süper gücü yapan İslam'ı en büyük tehdit olarak görmüştür. 7 Ekim 2001'de ilk "Cruise" füzesi Afganistan'ın Başkenti Kabil'in güneyine atan ABD Saddam'ın önderliğindeki Irak'ta kitle imha silahlar olduğunu iddia ederek 20 Mart 2003'te Irak'ı da işgal etmiştir. Özetleyecek olursak Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB etrafında toplanan müttefiklerin katkısıyla meydana gelen iki kutuplu yapının fiili olarak sıcak çatışmaya girmediği durumu ifade eder. Dolayısıyla ABD, SSCB ile yapmadığı sıcak savaş SSCB'nin dağılmasından sonra ardılı olan Rusya ile de sıcak çatışmaya hiç girmemiştir. Buradan hareket ifade etmek mümkündür ki etkileri günümüzde de devam eden Soğuk Savaş SSCB'nin dağılmasıyla bitmemiştir. Bu tezimizi pekiştirmek için şu iki delil sunabiliriz. Bir etkisi devam eden herhangi bir şey tepki gücünü azalmıştır ancak varlığının son bulması söz konusu dahi olmaz. İkincisi SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş bitmemiştir. Aksine SSCB'nin dağılmasıyla sadece ABD'nin tek süper güç olma yolunu açılmıştır.

Dolayısıyla 2003 Irak işgaliyle beraber 21 yüzyılın teknolojik silahlarıyla kendini donatmış bir şekilde bölgeye geri dönen ABD hem bölgeyi yeni bir kaos sürecinin içine doğru itmiş, hem de Putin Rusya'sının bölgeye yönelik aktif politika izlemesine imkan sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle 11 Eylül saldırısı geniş anlamda Ortadoğu coğrafyası bağlamında Amerika Birleşik Devletleri için ne ifade ediyorsa, ABD'nin Irak'ı işgal etmesi de Putin Rusya'sı için aynı şey ve hatta daha fazlasını ifade etmektedir. Ezcümle Putin'in 2003 Irak işgalinden sonra bölgeye yönelik aktif politika izlemek suretiyle bölgeye geri dönüşü ve Soğuk Savaş dönemin önemli casuslarından 65 yaşındaki Ana Montes'in 22 yıl sonra 2023'te serbest bırakılması olayı, Soğuk Savaşın etkilerin hala devam ettiğinin açık bir göstergesi niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkurt, M. (2005). *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*. İstanbul: IQ Kültür- Sanat Yayıncılık.
- Arı, C. T. (1998). *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, C. T. (2004). *Irak, İran ve ABD-Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınlar
- Ari, C. T., (2017). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı* Cilt II, 1. Baskı. Bursa: Alfa Akademi.
- Armaoğlu, F. (2014). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ataman, M. (2006), "Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler", *Ortadoğu Yılığ*, 401-431.
- Bilgin, Faruk. (2004). *Büyük Ortadoğu Projesi*. İstanbul: İlk Yayınları.
- Bostancı, M. (2013), "*Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Pakti*", Ankara: Akademik Bakış.
- Brzezinski, Z. (2018). *Büyük Satranç Tahtası*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Budak, A. (2019). *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat
- Çakmak, H. (2016). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*. Ankara: Kripto Basım Yayımları.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Delanty, G. (2013). *Avrupa'nın İcadı*. (Çev H. İnaç). Ankara: Adres Yayınları.

- Dugin, Aleksandar. (2018). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Fukuyama, F. (Ed.). (2015). *Kör Nokta*. (H. Kaya, Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Haviland, WA (2002) *Kültürel Antropoloji* (Çev. Hüsamet İnaç, Seda Çiftçi) İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Huntington, S. P. (2019). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (M. Turhan ve Y. Z. C. Soydemir, Çev.). Okuyan Us Yayın.
- İnaç, H. & S. Erdoğan, (2006). "Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları," Akademik Bakış: Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Celalabad, 9(1), 1-16.
- İnaç H. & F. Ünal (2013). The Construction of National Identity in Modern Times: Theoretical Perspective. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(11), 223-232.
- İnaç H. ve Yaman, M. (2015). Ulus İnşa Stratejileri Bağlamında Avrupa Milli Marşlarının Sosyo-Politik Mukayesesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 17-34.
- İnaç, H. ve Rafiq Sada, M. (2021a). Taliban'ın Afganistan'ı Devlet, Toplum, Siyaset. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İnaç, H. ve Rafiq Sada, M. (2021b). Ulus İnşası ve Uluslaşma. *Uluslararası Eşitlik Dergisi*, 1(1), 95-111.
- İnaç, H. (2003). Makro Toplumsal Kuramlar Açısından Postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 341-351
- İnaç, H. (2004). Identity problems of Turkey during the European Union Integration Process. *Journal of Economic and Social Research*, 6(2), 33-62.
- İnaç, H. (2005) Türkiye'nin Kimlik Problemleri: Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde. Ankara: Adres Yayınları
- İnaç, H. (2007). Rethinking Democracy and Governance in the EU. *Journal of Academic Studies*, 9(32), 1-31.
- İnaç, H., (2014) "Çağımızın Toplumsal Algısını Temsil eden Parametrelerden Kimlik, Kültür ve Uygarlık Kavramlarının Sosyo-politik Analizi", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 35-57.
- İnaç, H. (2018). The Possibility of Multicultural Practice During The Age of Collective Identities In Line With Arab Spring, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 306-315.
- İnaç, H. (2020). Pandemi Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası. *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, 1-20.
- İnaç, H. (2021). *Uluslararası Güvenlik, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İnaç, H. (2022). "New World Order in Post-Pandemic Process and Turkey". In: *Turkey and the Post-Pandemic World Order* (Edit: A. Salih İkiz), Lexington Books, ss.199-225
- İsmayilov, Elnur. (2013) "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinlerinde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 1(1), 92.
- İşyar, Ömer Göksel. (2022). "Dünya Politikasında Avrasya: Aktörler ve Stratejiler". Akçapa, Mevlüt: Yıldırım, Yusuf (Der.). *Dünya Politikasında Avrasya Aktörler ve Stratejiler*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Kiran, A. (2012). *Afganistan'ın yeniden yapılandırmasında Türkiye'nin rolü*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kissinger, H. (2016). *Dünya Düzeni*. (S. S. Gül, Çev.). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Mengiler, Ö. (2013). *Paris Antlaşması'ndan Lizbon Antlaşmasına Avrupa Birliği*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Oran, B. (Ed.). (2013). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkan, A. (2019). Burjuvazi ve Muhafazakâr Kimliğin Son Dönem Türkiye'sine Yansımaları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10 (17), 1735-1751.

- Özkan, A. (2022a). Dış Politika ve Güvenlik Ekseninde Erdoğan Türkiye'si ve Putin Rusya'sı Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Özkan, A. (2022b). Siyasi Parti Kapatmalarına Ulusal Güvenlik ve Demokrasi Açısından Tarihsel Bir Bakış. Türkiye İçin yeni Anayasa Vizyonu ve Yol Haritası Savaş Yayınevi, 231-251.
- Özkan A. ve B. Özer (2023). Politik Psikoloji Bağlamında Siyasal Bir Aktör Olarak Alparslan Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 24, Sayı: 1, ss. 179-193
- Tutar, A. E., İnaç, H. & Güner, Ü. (2006). Dış Kaynak Kullanımının (Outsourcing) Makroekonomik Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 279-296.
- Türk, Hakan. (2004) *Amerikan İmparatorluğu*. İstanbul: Akademi Tv. Programcılık, Reklam, Film Yapım ve Yayın Pazarlama A.Ş.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Yıldırım, S. (2018). *Uluslararası İlişkilerde Asya 'Kuşak-yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Yılmaz, H. (2016). "Adnan Menderes Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri", *Birey ve Toplum Dergisi*, 6(12), 203-232.

Elektronik Kaynakça

- https://www.ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/17_degerler_ve_cikarlar_abdnin_ortadogu.pdf Erişim Tarihi: 07.01.2023
- <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/14331/505283.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 07.01.2023
- <https://www.tuicakademi.org/gecmisten-gunumuz-abdnin-ortadogu-politikasi/> Erişim Tarihi: 06.01.2023
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1744751> Erişim Tarihi:08.01.2023
- https://www.ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/17_degerler_ve_cikarlar_abdnin_ortadogu.pdf Erişim Tarihi: 09.01.2023
- https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/7_TugbaKOSE_13-1_2.pdf Erişim Tarihi: 03.01.2023
- <https://dergipark.org.tr/en/download/issue-full-file/17161> Erişim Tarihi:09.01.2023
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/44477/536450> Erişim Tarihi: 06.01.2023
- <file:///C:/Users/Habib/Downloads/SOUKSAVASONRASIABDNNORTADOUPTKASI.pdf> Erişim Tarihi: 02.01.2023,
- <https://www.cnnturk.com/yasam/2-dunya-savasi-sonuclari-ve-nedenleri-2-dunya-savasi-kimler-arasinda-yapildi-kisaca-onemi-nelerdir> Erişim Tarihi: 01.01.2023
- <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/soguk-savas-donemi-nedir-soguk-savas-donemi-tarihi-ve-araflari-hakkinda-kisaca-bilgi-41623054> Erişim Tarihi: 03.01.2023
- https://ntbal.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/27/05/967529/dosyalar/2020_11/04150714_03_soguk_savas_donemi.pdf Erişim Tarihi: 09.01.2023
- <https://stratejikortak.com/2017/01/sscb-ile-ortadogu-iliskiler.html> Erişim Tarihi: 07.01.2023
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1174102> Erişim Tarihi: 05.01.2023
- <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/782068> Erişim Tarihi: 04.01.2023
- https://www.academia.edu/37892460/GE%C3%87M%C4%B0%C5%9ETEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE_ORTA_DO%C4%9EU_Cilt_2_pdf?email_work_card=thumbnail Erişim Tarihi: 08.01.2023